

**Richtlijn
Scheiding en problemen
van kinderen**

CONCEPT VERTROUWELIJK

2 © 2013 Nederlands Jeugdinstituut Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of
3 openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder
4 voorafgaande schriftelijke toestemming.

5
6 Alle rechten zijn voorbehouden aan de beroepsverenigingen NIP, NVO en NVMW. Zij zijn de
7 eigenaar van zowel de richtlijn als de onderbouwing van de richtlijn, de eventuele bijbehorende
8 stroomschema's en overzichtskaarten, en de cliëntversie van deze richtlijn. De tekst van deze
9 publicaties mag alleen worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand,
10 of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door
11 fotokopieën of enige andere manier, na voorafgaande toestemming van de beroepsvereniging en/of
12 de organisatie die de belangen van deze beroepsvereniging behartigt. Toestemming voor gebruik van
13 tekst(gedeelten) kunt u schriftelijk of per e-mail uitsluitend bij bovengenoemde organisaties
14 aanvragen.

15
16 Het Nederlands Jeugdinstituut en de Universiteit Utrecht hebben deze richtlijn geschreven in
17 opdracht van het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP), de Nederlandse Vereniging van
18 pedagogen en onderwijskundigen (NVO) en de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk
19 Werkers (NVMW). Dit project werd mogelijk gemaakt door financiering van het Ministerie van
20 Volksgezondheid, Welzijn en Sport, vanuit het Programma Richtlijnontwikkeling Jeugdzorg.
21 Zie voor meer informatie de website www.richtlijnenjeugdzorg.nl

22 23 24 **Auteur(s)**

25 Inge Anthonijsz
26 Ed Spruijt
27 Niels Zwikker

28 29 **Programmaleiding**

30 Flip Dronkers (programmamanager)
31 Herma Ooms
32 Karlijn Stals
33 Rosèl Stevens
34 Anneke van As

35 36 **Redactionele ondersteuning**

37 Iris Dijkstra

38 39 40 **Nederlands Jeugdinstituut**

41 Carnarijnesingel 47
42 Postbus 19221
43 3501 DE Utrecht
44 Telefoon 030 - 230 63 44
45 Website www.nji.nl
46 E-mail info@nji.nl

50
51

Richtlijn Scheiding en problemen van kinderen

Inge Anthonijsz
Ed Spruijt
Niels Zwikker

Oktober 2013

52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64

CONCEPT

CONCEPT VERTROUWELIJK

Inhoudsopgave

71			
72	De belangrijkste aanbevelingen		7
73			
74	1. Inleiding		9
75	1.1 Introductie.....		9
76	1.2 Uitgangsvragen		9
77	1.3 Thema: Gevolgen		10
78	1.4 Thema: Interventies.....		10
79	1.5 Thema: Samenwerking met ouders en met het netwerk		11
80			
81	2. Verantwoording en werkwijze		13
82	2.1 De werkgroep en klankbordgroep.....		13
83	2.2 Dataverzameling		13
84	2.3 Doelgroep		14
85	2.4 Beoordeling van wetenschappelijk bewijsmateriaal.....		14
86	2.5 Juridische betekenis van de richtlijn		14
87	2.6 Copyright		15
88	2.7 Gedeelde besluitvorming.....		15
89	2.8 Diversiteit		17
90	2.9 Evaluatie, bijstelling en herziening van de richtlijn.....		17
91	2.10 Leeswijzer		17
92	2.11 Omschrijving van gebruikte begrippen		18
93	2.12 Competenties jeugdzoeprofessional.....		18
94			
95	3. Thema: Gevolgen		21
96	Gevolgen van een ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren		21
97	<i>Knelpunt:</i> Hulpverleners hebben weinig kennis over de gevolgen voor jeugdigen van een		
98	ouderlijke scheiding.....		21
99	3.1 Feiten en cijfers over jeugdigen en scheiding.....		21
100	3.2 De belangrijkste gevolgen van een ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren		21
101	3.3 Ernstige gevolgen.....		22
102	3.4 Risicofactoren.....		23
103	3.5 (Stief)broers en (stief)zussen en stiefouders		23
104	3.6 Overige overwegingen.....		24
105	3.7 Aanbevelingen		24
106			

107	4.	Thema: Interventies	27
108		Hoe kunnen professionals jeugdigen met gescheiden ouders het beste helpen?	27
109		<i>Knelpunt:</i> Hulpverleners weten onvoldoende hoe zij jeugdigen met gescheiden ouders het beste	
110		kunnen helpen.....	27
111	4.1	Advies over mate van contact met beide ouders na de scheiding	27
112	4.2	Algemene adviezen naar leeftijd van de kinderen.....	28
113	4.3	Zorg aan ouders en/of kinderen?.....	28
114	4.4	Interventies gericht op jeugdigen	29
115	4.5	Interventies gericht op ouders en gezinnen	32
116	4.6	Overige overwegingen.....	34
117	4.7	Aanbevelingen.....	35
118			
119	5.	Thema: Samenwerking.....	37
120		Samenwerking met ouders en met het netwerk.....	37
121		<i>Knelpunt:</i> Hulpverleners zijn afhankelijk van scheidende ouders en van andere partijen.....	37
122	5.1	Inleiding	37
123	5.2	Juridische aspecten.....	38
124	5.3	Relationele aspecten	38
125	5.4	Ouderschapsaspecten	38
126	5.5	Veiligheidsaspecten	38
127	5.6	Samenwerking in de begeleiding van ouders en jeugdigen.....	39
128	5.7	Overige overwegingen.....	39
129	5.8	Aanbevelingen.....	40
130			
131	6.	Aandacht voor diversiteit en specifieke doelgroepen.....	43
132	6.1	Diversiteit	43
133	6.2	Aanbevelingen.....	43
134		Literatuur.....	45
135		Bijlage 1 De werkgroep en klankbordgroep	49
136		Het Nederlands Jeugdinstituut: hét expertisecentrum over jeugd en opvoeding	51
137			
138			
139			

CONCEPT VERTROUWELIJK

140 De belangrijkste aanbevelingen

141 ***Gevolgen***

- 142 1. Neem kennis van de cijfers, van de belangrijkste risicofactoren en van de belangrijkste gevolgen
143 van ouderlijke scheiding voor jeugdigen. Lees hiervoor de (aanbevelingen uit de) richtlijn.
- 144 2. Neem kennis van het aanbod in de regio aan interventies voor jeugdigen, ouders en gezinnen.
145 Voorkom een zoektocht naar juiste hulp.

146 ***Interventies***

- 147 1. Ga bij de intake altijd na of de ouders in scheiding liggen en/of veel ouderlijke conflicten hebben.
148 Breng de actuele gezinssituatie in kaart door bij de intake beide ouders te bevragen naar de gezins-
149 situatie, woonsituatie en eventuele nieuwe gezinsleden.
- 150 2. Als er sprake is van scheiding of van heftige ouderlijke conflicten breng dan de problemen van de
151 jeugdige in kaart. Gebruik een vragenlijst of intakeformulier bij de jeugdige en beide ouders met
152 aandacht voor: de aard, ernst, fase en het type van de scheiding en hoe de jeugdige daarop
153 reageert;
154 de belangrijkste risicofactoren van de scheiding voor jeugdigen; de gevolgen van de ouderlijke
155 scheiding voor de jeugdige.
- 156 3. Houd bij de afwegingen voor (veranderingen in) een bepaalde zorg- en contactregeling of een
157 bepaalde omgangsregeling rekening met het gezinssysteem voor de scheiding, de
158 ontwikkelingsfase van de jeugdige, de kwaliteit van de band met de ouders, de woonsituatie, de
159 mate van conflicten tussen de ouders en het ouderschapspan.
- 160 4. Is er sprake van scheiding of heftige conflicten tussen de ouders, richt de begeleiding dan zowel
161 op de ouders als op de jeugdige. Het horen en betrekken van meerdere informanten (de jeugdige,
162 school, familieleden, huisarts) kan noodzakelijk zijn.
- 163 5. Maak ouders bewust dat het belangrijk is voor de jeugdige dat zij hun conflicten beheersen.
164 Door hen te leren geen ruzie te maken in het bijzijn van hun kinderen, en hen te wijzen op het
165 belang van het maken van gezamenlijke afspraken over hun kinderen. Stimuleer ouders om deel
166 te nemen aan programma's die gericht zijn op het leren beheersen van ruzies, op mediation, en op
167 het versterken van hun (ouder)relatie of om deel te nemen aan individuele hulpverlening.
- 168 6. Stimuleer ouders en kinderen van scheidende of gescheiden ouders deel te nemen aan een
169 programma zoals KIES, JES! Het Zwolsche Brugproject of Dappere Dino's. Adviseer zo nodig
170 individuele hulpverlening.
- 171 7. Adviseer aanwezige stiefouders om zich vooral de eerste tijd buiten de opvoeding te houden.
172 Wijs de biologische ouder op haar/zijn spilfunctie in het nieuwe gezin. Informeer partners in
173 stiefgezinnen op het bestaan van groepsbijeenkomsten voor (stief)ouders.

174 ***Samenwerking***

- 175 1. Stimuleer en ondersteun ouders om mee te werken door hen altijd beiden uit te nodigen en
176 gezamenlijk een gesprek te laten voeren in het belang van hun kind en door hen te betrekken bij
177 de (keuze voor) hulp.
- 178 2. Deel met andere professionals, binnen uw organisatie en daarbuiten, zoals het onderwijs en het
179 juridisch werkveld, kennis en ervaringen over deze problematiek.
- 180 3. Organiseer en zorg voor afstemming en samenwerking met verschillende professionals zoals
181 scholen, advocaten, mediators, rechters etc.

182
183
184

CONCEPT VERTROUWELIJK

186 1. Inleiding

187

188 1.1 Introductie

189

190 In Nederland krijgen per jaar bijna zestigduizend minderjarigen en nog eens ruim tienduizend
191 thuiswonende jongvolwassenen van achttien jaar en ouder te maken met de scheiding¹ van hun
192 ouders². Er is wereldwijd veel onderzoek verricht naar de gevolgen van een ouderlijke scheiding voor
193 jeugdigen³. Gemiddeld ervaren deze jeugdigen ongeveer tweemaal zoveel problemen vergeleken met
194 jeugdigen uit intacte gezinnen, blijkt uit nationaal en internationaal onderzoek. (Amati & Keith,
195 1991; Amato, 2001; Amato, 2010;. Spruijt en Kormos (2010); Mortelmans et al, 2011; Vanassche,
196 Sodermans & Matthijs, 2011; Ince 2012).

197 Een scheiding is geen losstaande gebeurtenis maar een proces dat meestal enkele jaren in beslag
198 neemt. Dat proces begint ruim voor de feitelijke scheiding en duurt vaak nog lang daarna. Veel
199 jeugdigen ervaren op korte en middellange termijn diverse (soms ernstige) problemen na een
200 scheiding. De belangrijkste zijn:

- 201 • emotionele problemen, zoals depressieve gevoelens, stress, een laag zelfbeeld en angstgevoelens;
- 202 • gedragsproblemen, zoals agressief gedrag, vormen van delinquentie, vandalisme en riskante
203 gewoonten (roken, blowen, drinken);
- 204 • sociale problemen, zoals spanningen in de ouder-kindrelatie, problemen met vrienden;
- 205 • verminderde schoolprestaties (lagere cijfers dan voorheen en terugval naar een lager schooltype).

206

207 De jeugdzorgprofessional⁴ wordt vaak geconfronteerd met kinderen en jongeren met gescheiden of
208 scheidende ouders (Zwicker, van de Haterd, Hens & Dijtenboogaart, 2009). Aangemelde jeugdigen
209 kunnen problemen vertonen op een of meer van de bovengenoemde gebieden. Vaak is er sprake van
210 co-morbiditeit. De fase van de intake is de eerste belangrijke hobbel. Voor een overzicht van
211 mogelijke problemen, zie CAP-J (NJI, 2009), een classificatiesysteem voor de aard van de
212 problematiek van cliënten in de jeugdzorg. In de CAP-J wordt een groep problemen beschreven die
213 te maken heeft met een instabiele opvoedingssituatie zoals problemen bij scheiding van de ouders en
214 problemen bij de vorming van een stiefgezin.

215 De richtlijn, en de onderbouwing ervan, is primair bedoeld voor de jeugdzorgprofessionals. Zij
216 moeten ermee kunnen werken. Daarnaast is van de richtlijn een aparte cliëntversie gemaakt. Deze is
217 primair bedoeld voor de cliënten: de jeugdigen en hun ouders.

218

219 1.2 Uitgangsvragen

220

221 Er is een knelpuntenanalyse uitgevoerd die geleid heeft tot een aantal uitgangsvragen. Deze zijn
222 geordend volgens drie thema's: gevolgen, interventies en samenwerking. In de eerste werkgroep
223 vergadering zijn de uitgangsvragen besproken en waar nodig aangevuld en aangepast. De zeven
224 uitgangsvragen zien er dan als volgt uit.

¹ Met een 'scheiding' kan zowel een echtscheiding worden bedoeld als ook het uit elkaar gaan van ouders die ongehuwd samenwoonden.

² Met 'ouders' worden ook 'verzorgers', 'de ouder' of 'de verzorger' bedoeld.

³ Onder 'jeugdigen' worden zowel 'kinderen' (tot twaalf jaar) als 'jongeren' (van twaalf jaar en ouder) verstaan.

⁴ Onder 'jeugdzorgprofessionals' en 'professionals in de jeugdzorg' worden zowel hbo-opgeleide jeugdzorgwerkers als wetenschappelijk opgeleide gedragswetenschappers (psychologen en pedagogen) verstaan.

225 **1.3 Thema: Gevolgen**

226

227 Een van de knelpunten die uit de knelpuntenanalyse naar voren kwam, is dat hulpverleners weinig
228 kennis hebben over de gevolgen van scheiding. Deze constatering leidde tot twee uitgangsvragen die
229 in overleg met de werkgroep zijn aangevuld.

230

231

Knelpunt: Hulpverleners hebben weinig kennis over de gevolgen van een ouderlijke scheiding.

232

233 ***Uitgangsvraag 1.***

234

1.1 Wat zijn de gevolgen voor kinderen en jongeren van een ouderlijke scheiding?

235

1.2 Waaraan kunnen ernstige problemen bij jeugdigen na een scheiding (inclusief
loyaliteitsproblemen, oudervreemding en ouderverstoting) worden herkend en hoe
236 kunnen ernstige problemen worden gedefinieerd?

237

238

1.3 Hoe vaak komen ernstige problemen rond de scheiding voor?

239

1.4 Wanneer zijn, voor verschillende leeftijdsgroepen, de gevolgen van de gehele
scheidingsperiode (aanloop, scheiding en nasleep) reden tot zorg in de jeugdzorg, op de
240 consultatiebureaus en in de Centra voor Jeugd en Gezin (CJG)?

241

242

243

Uitgangsvraag 2.

244

2.1 Wat zijn, voor verschillende leeftijdsgroepen, de gevolgen als een jeugdige wordt gescheiden
van broers en/of zussen?

245

246

2.2 Wat zijn, voor verschillende leeftijdsgroepen, de gevolgen als een jeugdige met anderen in
een stiefgezin komt te wonen?

247

248

2.3 Wat zijn de belangrijkste risicofactoren voor het ontwikkelen van ernstige problemen door
jeugdigen bij een scheiding?

249

250

251 **1.4 Thema: Interventies**

252

253

Knelpunt: Hulpverleners weten onvoldoende hoe zij jeugdigen met gescheiden ouders

254

het beste kunnen helpen.

255

256

Uitgangsvraag 3.

257

3.1 Welke afwegingen zijn van belang bij de keuze voor een zorg- en contactregeling (in geval
van gezamenlijk ouderlijk gezag) en voor een omgangsregeling (ingeval van eenhoofdig
258 gezag) die past bij de ontwikkeling van een jeugdige?

259

260

3.2 Welke regeling is gangbaar en welke regeling is het beste voor jeugdigen?

261

262

Uitgangsvraag 4.

263

4. Wat zijn, voor verschillende leeftijden, effectieve vormen van (preventieve) ondersteuning en
264 met welk doel?

265

266

Uitgangsvraag 5.

267

5.1 Wat zijn voor verschillende leeftijden, effectieve interventies bij scheiding gerelateerde
268 problematiek en met welk doel?

269

5.2 Welk aanbod is bij hulpverleners bekend over ondersteuning en preventie?

270

Hoe lang mag een interventie (maximaal) duren, rekening houdend met de gestelde doelen?

271

Wat is bekend over de kosteneffectiviteit van interventies?

272

273 **1.5 Thema: Samenwerking met ouders en met het netwerk**

274

275

Knelpunt: Hulpverleners zijn afhankelijk van scheidende ouders en van andere partijen.

276

277

Uitgangsvraag 6.

278

6.1 Hoe moeten hulpverleners omgaan met ouders die niet willen meewerken?

279

6.2 Hoe kunnen ouders betrokken worden bij en omgaan met hun kinderen in en na een scheiding?

280

281

6.3 Welke kennis heeft een beroepskracht nodig om ouders te kunnen adviseren over het hulpaanbod?

282

283

6.4 Hoe kunnen hulpverleners buiten ouderlijke conflicten blijven en ouders motiveren hun onderlinge conflicten te beheersen?

284

285

6.5 Hoe moeten hulpverleners omgaan met een eventuele nieuwe partner van moeder en/of vader?

286

287

288

Uitgangsvraag 7.

289

7.1 Hoe kunnen hulpverleners optimaal samenwerken met andere beroepskrachten die bij het gezin betrokken zijn? Denk aan juristen/advocaten, rechters, CJG, school en kinderopvang.

290

291

7.2 Wat is nodig in de ketensamenwerking rondom de jeugdige en zijn⁵ ouders?

292

293

Bij de ontwikkeling van de richtlijn zijn zowel de jeugdige zelf als ook de ouders en het netwerk rondom het gezin meegenomen. Een voorbeeld van een vraag over ketensamenwerking is: hoe kan de samenwerking tussen hulpverleners en andere beroepskrachten worden bevorderd, zodat een scheiding voor jeugdigen minder negatief uitpakt? In deze samenwerking zijn verschillende beroepsopvoeders en professionals en hun organisatie betrokken. (bijvoorbeeld onderwijs, jeugdzorg, CJG, juridisch werkveld). Voor een overzicht van de oorspronkelijke uitgangsvragen na de knelpuntenanalyse: zie bijlage 1.

294

295

296

297

298

299

300

301

CONCEPT VERBODEN TOEGELIJK

⁵ In dit rapport wordt omwille van de leesbaarheid consequent de mannelijke vorm gehanteerd. Maar waar 'hij' staat, kan uiteraard ook 'zij' gelezen worden.

CONCEPT VERTROUWELIJK

303 2. Verantwoording en werkwijze

304 2.1 De werkgroep en klankbordgroep

305

306 De richtlijn ‘Scheiding en problemen van kinderen’ is ontwikkeld door de werkgroep en het
307 projectteam. De werkgroep heeft bij aanvang de kaders voor de richtlijn vastgesteld en de
308 uitgangsvragen aangescherpt. De werkgroep heeft vervolgens in twee rondes feedback gegeven op de
309 literatuur, de ontwikkeling van de teksten, conclusies en aanbevelingen. Bovendien hebben de
310 werkgroep leden per mail diverse bijdragen geleverd.

311 De tekst is in twee commentaar rondes (een bijeenkomst en een mailronde) voorgelegd aan een
312 klankbordgroep met vertegenwoordigers van de jeugdzorg, het preventieve veld zoals het Centrum
313 voor Jeugd en Gezin (CJG) en de opvoedpoli, programma-eigenaren van interventie, het onderwijs
314 en de cliëntentafel.

315 De klankbordgroep had als taak aanvullende kennis aan te dragen vanuit de praktijk (in aanvulling
316 op literatuur of in plaats van literatuur, daar waar *evidence* ontbreekt). En waar mogelijk en nodig
317 differentiatie aan te brengen in de uitvoering van de richtlijn naar leeftijd, seks en etniciteit, en
318 differentiatie in de toepassing van de richtlijn voor jeugdigen met een licht verstandelijke beperking.
319 Daarnaast is aan klankbordleden gevraagd aanbevelingen te formuleren.

320

321 2.2 Dataverzameling

322

323 Voor het literatuuronderzoek van deze richtlijn is het belangrijkste nationale en internationale
324 sociaal wetenschappelijke onderzoek over scheidingskinderen vanaf de eeuwwisseling samengevat
325 en besproken. Hiervoor zijn diverse bronnen gebruikt.

- 326 • Allereerst is de kenniscollectie van het Nederlands Jeugdinstituut geraadpleegd. Bij de
327 ontwikkeling van de richtlijn is gebruik gemaakt van de dossiers ‘Eenoudergezin’, ‘Gezinnen’,
328 ‘Samengesteld gezin’ en ‘Scheiding’. Daarnaast is gebruik gemaakt van stukken met kennis over
329 wat werkt bij een bepaald probleem. Het betreft:
 - 330 – Wat werkt bij scheiding? (Inch, 2012);
 - 331 – Wat werkt bij jeugdigen met gedragsstoornissen? (Boendermaker & Ince, 2010);
 - 332 – Wat werkt bij jeugdigen met een licht verstandelijke beperking? (Zoon, 2012);
 - 333 – Ouderschap blijft (Anthonijsz, Chênevert, van Geffen, Goorden & De Lange, 2012);
 - 334 – Verkennende studie Relatie ondersteunend aanbod Centra Jeugd en Gezin (Anthonijsz, Berg-
335 le Clercq & Chênevert, 2010).
- 336 • Voor al deze documenten heeft het Nederlands Jeugdinstituut een uitgebreide search uitgevoerd.
337 Hierbij is onder meer gezocht in databases als PsychINFO, Cochrane Collaboration, Picarta,
338 Campbell Collaboration, Google Scholar en Google Books.
- 339 • Verder zijn geraadpleegd: de al verschenen literatuurstudies ‘Het verdeelde kind’ (Spruijt,
340 Kormos, Burggraaf & Steenweg, 2002), ‘Scheidingskinderen’ (Spruijt, 2007), ‘Kinderen en
341 scheiding, State-of-the-art’ (Spruijt, 2009), ‘Handboek scheiden en de kinderen’ (Spruijt &
342 Kormos, 2010) en ‘Kinderen uit nieuwe gezinnen’ (Haverkort & Spruijt, 2012).
- 343 • Ook is informatie verzameld bij Nederlandse en buitenlandse onderzoekers en deskundigen op
344 het terrein van jeugd en gezin.
- 345 • Bovendien zijn diverse websites van recente congressen over jeugdigen en scheiding
346 geraadpleegd, zoals The International Conference on Children and Divorce in Norwich, UK
347 (2006) en The Sixth Meeting of the European Network for the Study of Divorce in Oslo,
348 Noorwegen (2008).

349

350 In de elektronische bestanden is naar relevante studies gezocht aan de hand van trefwoorden en
351 auteurs. Belangrijk criterium voor de selectie van een studie was - naast de inhoudelijke informatie -
352 de gevolgde methode van onderzoek. Behalve dat studies uiteraard dienden te voldoen aan de
353 gangbare wetenschappelijke criteria, kregen longitudinale studies en meta-analyses meer gewicht.
354 Ook is een aantal gesprekken gevoerd met ter zake deskundigen uit verschillende disciplines en
355 relevante beleidsterreinen.

356

357 **2.3 Doelgroep**

358

359 De richtlijn, en de onderbouwing ervan, is primair bedoeld voor de jeugdzorgprofessionals. Zij
360 moeten ermee kunnen werken. Daarnaast is van de richtlijn een aparte cliëntversie gemaakt. Deze is
361 primair bedoeld voor de cliënten: de jeugdigen en hun ouders.

362

363 **2.4 Beoordeling van wetenschappelijk bewijsmateriaal**

364

365 Om de kwaliteit van wetenschappelijk bewijsmateriaal te kunnen beoordelen, is de systematiek van
366 de Erkenningscommissie (Jeugd)interventies⁶ gevolgd. Deze methode is goed toegesneden op de
367 onderzoekspraktijk die in de jeugdzorg gangbaar is. Volgens deze methode worden bij de
368 beoordeling van het wetenschappelijke materiaal zeven niveaus onderscheiden. Deze lopen uiteen
369 van 'zeer sterk bewijs' tot 'zeer zwak bewijs'. De conclusies die uit de beoordeling van de
370 wetenschappelijke studies voortvloeien, zijn weer in drie niveaus in te delen. Deze niveaus
371 corresponderen met die van de Databank Effectieve Jeugdinterventies (DEJ). Voor de beoordeling
372 van studies die niet over interventies gaan, is een ander passend beoordelingskader gebruikt.

373

374 **2.5 Juridische betekenis van de richtlijn**

375

376 Deze richtlijn beschrijft wat onder goed professioneel handelen wordt verstaan. De kennis die tijdens
377 het schrijven van de richtlijn beschikbaar was vormt hierbij het uitgangspunt. Het gaat over kennis
378 gebaseerd op de resultaten van wetenschappelijk onderzoek, maar ook over praktijkkennis en de
379 voorkeuren van cliënten. Door deze kennis in kaart te brengen, wil de richtlijn
380 jeugdzorgprofessionals ondersteunen. Het idee is dat zij de kwaliteit van hun beroepsmatig
381 handelen vergroten als ze de richtlijn volgen. Ook kan de richtlijn cliënten helpen om de juiste
382 keuzes te maken.

383 Richtlijnen zijn alleen geen juridische instrumenten. Dat wil zeggen dat ze geen juridische status
384 hebben, zoals een wet, of zoals regels die op een wet gebaseerd zijn. Ze kunnen wel juridische
385 betekenis hebben. Daarvoor moet de richtlijn allereerst door de beroepsgroep worden
386 onderschreven. De nu voorliggende richtlijn is aangenomen door drie beroepsverenigingen (NIP,
387 NVO en NVJW). Deze zijn representatief voor de beroepsgroepen die werkzaam zijn in de
388 jeugdzorg. Samen werken ze aan het ontwikkelen van richtlijnen. Maar de juridische betekenis van
389 een richtlijn hangt ook af van diens praktische bruikbaarheid. De richtlijn moet bijvoorbeeld niet te
390 vaag of te algemeen gesteld zijn. Hij dient aan te geven waarop hij precies betrekking heeft, zonder
391 zo 'dichtgetimmerd' te zijn dat er weinig of niets van de eigen verantwoordelijkheid van de
392 professional overblijft. Kunnen jeugdzorgprofessionals in de praktijk goed met de richtlijn uit de
393 voeten, dan zegt dat iets over de kwaliteit en daarmee de waarde van die richtlijn.

394 Essentieel is dat richtlijnen niet bindend zijn. De jeugdzorgprofessional kán er daarom van afwijken.
395 Hij moet er zelfs van afwijken als daarmee – naar zijn oordeel – de belangen van de cliënt beter zijn

⁶ van Yperen, T., & van Bommel, M. (april 2009), *Erkenning Interventies: criteria 2009-2010*,
Erkenningscommissie (Jeugd) interventies. Utrecht: NJi/RIVM.

396 gediend. Het is wel van groot belang dat de beroepsbeoefenaar kan motiveren waarom hij van de
397 richtlijn is afgeweken. Hij moet zijn overwegingen en beslissingen zorgvuldig kunnen onderbouwen.
398 Daarom moeten ze ook in het dossier worden opgenomen. Op deze manier kan de professional
399 verantwoording afleggen over zijn beroepsmatig handelen. Niet alleen aan de cliënt, maar eventueel
400 ook aan de tuchtrechter.

401

402 **2.6 Copyright**

403

404 Alle rechten zijn voorbehouden aan de beroepsverenigingen NIP, NVO en NVMW. Zij zijn de
405 eigenaar van zowel de richtlijn als de onderbouwing van de richtlijn, de eventuele bijbehorende
406 stroomschema's en overzichtskaarten, en de cliëntversie van deze richtlijn. De tekst van deze
407 publicaties mag alleen worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand,
408 of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door
409 fotokopieën of enige andere manier, na voorafgaande toestemming van de beroepsvereniging en/of
410 de organisatie die de belangen van deze beroepsvereniging behartigt. Toestemming voor gebruik van
411 tekst(gedeelten) kunt u schriftelijk of per e-mail uitsluitend bij bovengenoemde organisaties
412 aanvragen.

413 Het Nederlands Jeugdinstituut heeft deze richtlijn geschreven in opdracht van het Nederlands
414 Instituut van Psychologen (NIP), de Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen
415 (NVO) en de Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers (NVMW). Dit project werd
416 mogelijk gemaakt door financiering van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport,
417 vanuit het Programma Richtlijnontwikkeling Jeugdzorg.
418 Zie voor meer informatie de website www.richtlijnenjeugdzorg.nl.

419

420 **2.7 Gedeelde besluitvorming**

421

422 Meestal hebben beide ouders na een schieding gezamenlijk gezag. Soms is er echter sprake van
423 eenhoofdig gezag en soms verbiedt de rechter (tijdelijk) contact tussen jeugdige en een ouder.
424 Daarom staat in de volgende tekst 'ouder(s)' in plaats van het gebruikelijke 'ouders'.

425 Het is van groot belang dat de jeugdzorgprofessional ouders en jeugdige uitnodigt tot samenwerking
426 en hen gedurende het hele proces bij de besluitvorming betreft. Actieve deelname van ouders en
427 jeugdige bevordert namelijk het effect van de hulpverlening. Uitgangspunt is dan ook dat de wensen
428 en verwachtingen van de ouders en jeugdigen leidend zijn. Hún ervaringen, hún kijk op de
429 problematiek en de oplossing ervan vormen het uitgangspunt voor de afwegingen die de professional
430 maakt.

431 Nu kunnen ouders en jeugdige pas echt als volwaardig partner meedenken en meepraten als zij
432 voldoende gemotiveerd zijn. De richtlijn kan hierbij helpen. De professional spreekt deze richtlijn
433 uitvoerig met ouders en jeugdige door en wijst hen op het bestaan van een cliëntversie. Hij legt de
434 stappen in het zorgproces uit op een manier die voor ouders en jeugdige begrijpelijk is, houdt
435 rekening met de emoties die zijn verhaal oproept en biedt ouders en jeugdige de ruimte om te
436 reageren. Hij legt hun uit welke keuzemogelijkheden er zijn, om vervolgens samen na te gaan hoe zij
437 tegen deze opties aankijken. Welke voorkeuren hebben ze en wat willen ze juist niet? In principe
438 volgt de professional bij de besluitvorming de voorkeur van ouders en jeugdige. Is de veiligheid van
439 de jeugdige in het geding, dan kan dat mogelijk niet. De professional legt in zo'n geval duidelijk uit
440 waarom hij een andere keuze maakt, en wat daarvan de consequenties zijn.

441 Zo komt er een proces van gedeelde besluitvorming (*shared decision making*) op gang.

442 Professionals, ouders én jeugdige hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid om het zorgproces
443 te laten slagen. Zij moeten dus samenwerken. Onder samenwerking wordt verstaan dat de
444 jeugdzorgprofessional:

- 445 • luistert naar de verwachtingen en wensen van ouders en jeugdige. Deze zijn leidend in het hele
446 proces. Maakt de professional een afwijkende keuze, dan legt hij uit waarom hij dat doet;
- 447 • ouders en jeugdige (indien van toepassing met behulp van deze richtlijn) informeert wat wel en
448 niet werkt bij bepaalde problemen;
- 449 • ouders en jeugdige uitleg geeft over de verschillende stappen in het proces van diagnostiek en
450 behandeling;
- 451 • ouders en jeugdige verschillende hulpmogelijkheden voorlegt die van toepassing zijn op hun
452 situatie; de voor- en nadelen van elke optie bespreekt (lieftst door cijfers/feiten ondersteund); en
453 nagaat welke voorkeuren ouders en jeugdige hierin hebben;
- 454 • er voortdurend rekening mee houdt dat het ouders en jeugdige aan kracht, vaardigheden of
455 inzicht kan ontbreken om optimaal van de aangeboden hulp gebruik te maken. Het expliciet
456 delen van deze omstandigheden en pogen hierover (meer) gedeeld perspectief te krijgen, is
457 noodzakelijk om samen tot een besluit te komen waarin ouders en jeugdige zich het best kunnen
458 vinden;
- 459 • niet alleen oog heeft voor de jeugdige, maar voor het hele gezin;
- 460 • zich aanpast aan het tempo van ouders en jeugdige bij het doorlopen van het proces, tenzij de
461 jeugdige acuut in gevaar is. In dat geval dient de jeugdzorgprofessional uit te leggen waarom
462 bepaalde stappen nu genomen moeten worden;
- 463 • zijn taalgebruik afstemt op het opleidingsniveau en het taalgebruik van ouders en jeugdige;
- 464 • ouders bij een zorgsignaal zo snel mogelijk betreft;
- 465 • ouders in een open sfeer uitnodigt tot samenwerking;
- 466 • open en niet-veroordelend luistert naar het individuele verhaal van elke ouder en elke jeugdige;
- 467 • oog heeft voor de mate waarin ouders zich gestuurd voelen dan wel vrijwillig hulp hebben
468 gezocht;
- 469 • open en niet-veroordelend luistert naar de problemen die ouders en jeugdige ervaren;
- 470 • uitgaat van de kracht en motivatie van ouders om in de opvoeding bepaalde doelen te bereiken;
- 471 • met ouders en jeugdige afstemt wat reëel en 'goed genoeg' is.

472
473 Maar ook de ouders, en indien van toepassing ook de jeugdigen, dienen mee te werken. Dit houdt in
474 dat zij:

- 475 • zich bewust zijn van hun verantwoordelijkheid en mogelijkheden om het zorgproces te laten
476 slagen;
- 477 • zelf de regie hebben, mits zij het belang van de jeugdige (waaronder de veiligheid) vooropstellen;
- 478 • bereid zijn tot samenwerking met de jeugdzorgprofessional;
- 479 • openstaan voor de kennis en ervaring van de professional;
- 480 • vragen om advies, en proberen iets met dat advies te doen;
- 481 • ondersteuning toestaan als zij zelf onvoldoende mogelijkheden hebben om een advies op te
482 volgen;
- 483 • op tijd aangeven dat iets niet werkt of niet past;
- 484 • eventueel om extra ondersteuning en/of een andere jeugdzorgprofessional vragen;
- 485 • zelf hun mening en ideeën naar voren brengen.
- 486

487 Gedeelde besluitvorming is dus zowel in het vrijwillige als in het gedwongen kader van toepassing. In
488 het gedwongen kader kunnen er wel minder keuzeopties zijn, of kunnen er aan bepaalde keuzes
489 andere voorwaarden of consequenties zijn verbonden. Dit maakt het zorgproces gecompliceerd,
490 maar onderstreept het belang van een goede samenwerking. Ouders en jeugdige dienen ook bij zorg
491 in een gedwongen kader uitvoerig geïnformeerd te worden over de eventuele keuzemogelijkheden,
492 de maatregelen die worden genomen, en over hun rechten en plichten hierin. De professional dient

493 regelmatig te vertellen welke stappen er worden gezet en wat er van ouders en jeugdige verwacht
494 wordt. De professional moet zijn overwegingen en beslissingen zorgvuldig kunnen onderbouwen. Hij
495 hoort hiervan aantekening te maken in het dossier.
496

497 **2.8 Diversiteit**

498
499 Om een goede behandelrelatie te kunnen opbouwen, is goed contact met de ouders van belang. Nu
500 vinden niet alle ouders het even makkelijk hulpverleners te vertrouwen. Neem daarom voldoende
501 tijd om dit vertrouwen te winnen. Houd er rekening mee dat ouders een ander referentiekader
502 kunnen hebben dan jijzelf. Ze denken bijvoorbeeld dat de ziekte van hun kind een andere oorzaak
503 heeft dan jij denkt, of ze kijken anders tegen opvoeden aan. Onderzoek met welke verwachtingen de
504 ouders komen en wees je bewust van de verwachtingen die jij van de ouders hebt. Ouders kunnen
505 ook weerstand hebben tegen de bemoeienis van (overheid) instanties bij de opvoeding van hun
506 kind. In zulke situaties heb je meer tijd nodig om het vertrouwen te winnen.
507

508 Er zijn ook ouders die niet goed met het gangbare schriftelijke materiaal uit de voeten kunnen,
509 bijvoorbeeld doordat ze de taal niet goed machtig zijn of lager zijn opgeleid. Zij kunnen ook moeite
510 hebben met bepaalde interventies, omdat deze uitgaan van een taalvaardigheid en een
511 abstractievermogen dat bij deze groep niet voldoende aanwezig is. Zorg daarom voor begrijpelijk
512 voorlichtingsmateriaal, en kies voor een interventie die aansluit bij de capaciteiten van de ouders.
513

514 **2.9 Evaluatie, bijstelling en herziening van de richtlijn**

515
516 Deze richtlijn is gebaseerd op kennis die tijdens het schrijven beschikbaar was. Nu de richtlijn is
517 uitgebracht, wordt informatie verzameld over het gebruik van de richtlijn. De zo verzamelde
518 feedback, maar ook nieuwe inzichten kunnen aanleiding zijn om de richtlijn bij te stellen. Het is
519 gebruikelijk richtlijnen ongeveer eens in de vijf jaar te herzien, of eerder als daar aanleiding toe is.
520 Gedurende de looptijd van het *Programma Richtlijnontwikkeling Jeugdzorg* (tot en met december
521 2015) ziet de *Stuurgroep Richtlijnontwikkeling Jeugdzorg* toe op de bijstelling van de richtlijnen.
522 Na afloop van de programmaperiode zal het beheer van de richtlijnen jeugdzorg worden
523 overgedragen aan een daartoe op te zetten of aan te wijzen organisatie.
524

525 **2.10 Leeswijzer**

526
527 Deze richtlijn is bedoeld voor jeugdzorgprofessionals die met het onderwerp van deze richtlijn te
528 maken hebben. De richtlijn vormt de neerslag van een groter document, namelijk de 'onderbouwing'.
529 Deze onderbouwing is apart te raadplegen. Voor cliënten en andere geïnteresseerden is een
530 cliëntversie van de richtlijn gemaakt. Ook deze is apart verkrijgbaar. Alle documenten zijn openbaar.
531 Zie www.richtlijnenjeugdzorg.nl.

532 In paragraaf 2.11 staat een omschrijving van de begrippen die gehanteerd worden in deze richtlijn.
533 Ook wordt in deze paragraaf ingegaan op de definiëring van de term en de competenties van de
534 jeugdzorgprofessional.

535 Hoofdstuk 3 beschrijft de gevolgen voor jeugdigen van een ouderlijke scheiding.

536 In hoofdstuk 4 worden de type interventies besproken die ingezet kunnen worden bij
537 scheidingsproblematiek. Hoofdstuk 5 gaat in op de samenwerking met de ouders en het betrekken
538 van het netwerk bij de interventie. Ook wordt hierin beschreven hoe professionals in de jeugdzorg en
539 het CJG kunnen samenwerken met andere professionals in het scheidingsproces.

540 In hoofdstuk 6 is informatie opgenomen over diversiteit en specifieke doelgroepen.

541 Elk hoofdstuk eindigt met conclusies, overige overwegingen en aanbevelingen.

2.11 Omschrijving van gebruikte begrippen

Ter bevordering van de leesbaarheid is in deze richtlijn een aantal keuzes gemaakt in de terminologie.

- ‘Jeugdige’ verwijst naar kinderen en jongeren tot achttien jaar. ‘Kind’ verwijst naar jeugdigen onder de twaalf jaar, ‘jongere’ naar jeugdigen vanaf twaalf jaar.
- Kinderen van gescheiden ouders worden soms aangeduid als scheidingskinderen.
- Ouders/ verzorgers zijn er in diverse soorten en maten. Met ouder/verzorger wordt de primaire verzorger van de jeugdige bedoeld, dat wil zeggen diegene die de opvoeding en verzorging van de jeugdige voor een groot deel op zich neemt. Dat is meestal de biologische moeder en/of de biologische vader. Waar in deze richtlijn wordt gesproken over ‘de ouder’ of ‘de ouders’ kan ook ‘de verzorger’ of ‘de verzorgers’ worden gelezen.
- Na een scheiding is er ook sprake van een inwonende ouder (de ouder bij wie de jeugdige het grootste deel van de tijd woont) en een uitwonende ouder (de ouder bij wie de jeugdige niet of een kleiner deel van de tijd woont). Co-ouders zijn ouders bij wie een jeugdige na de scheiding beurtelings ongeveer evenveel tijd (minstens 40%) woont. Dan zijn er ook nog stiefmoeders en stiefvaders: de nieuwe partners van de biologische ouders. Afhankelijk van de vraag waar een jeugdige woont, kunnen stiefouders fulltime zijn, halftime of parttime (weekend-stiefouders).
- Formeel is een echtscheiding de ontbinding van een huwelijk. Het uit elkaar gaan van niet-gehuwde maar wel samenwonende ouders wordt meestal scheiding genoemd. Voor jeugdigen maakt de formele burgerlijke staat van ouders meestal niets uit. Daarom gebruiken wij in deze richtlijn het begrip scheiding voor zowel echtscheiding als voor het uit elkaar gaan van samenwonende maar niet gehuwde ouders.
- Er is gekozen te spreken over ‘jeugdzorgprofessionals’. Hiermee bedoelen wij gedragswetenschappers ((school)psychologen, (ortho)pedagogen of anderen met een gedragswetenschappelijke opleiding), bbo-geleide jeugdzorgwerkers én professionals werkzaam in bijvoorbeeld de Centra voor Jeugd en Gezin en het maatschappelijk werk.
- Waar het onderscheid tussen de diverse professionals van belang is, wordt specifiek over gedragswetenschappers, jeugdzorgwerkers of andere professionals gesproken.

In deze richtlijn wordt omwille van de leesbaarheid consequent de mannelijke vorm gehanteerd. Maar waar ‘hij’ staat, kan ook ‘zij’ gelezen worden.

2.12 Competenties jeugdzorgprofessional

De vaardigheden en houding van de jeugdzorgprofessional zijn van wezenlijk belang om zowel ouder als jeugdige binnen een scheiding goed te kunnen begeleiden. De houding van professionals komt tot uitdrukking in de wijze waarop de professional met de ouders en de jeugdige communiceert (Prinsen, L’Hoir, Ruiters de, Oudhof, Kamphuis, Wolff de, & Alpay, 2013). De benodigde basishouding van alle jeugdzorgprofessionals is het erkennen van ‘het belang van de jeugdige versus het belang van de opvoeders’. De jeugdzorgprofessional werkt voor zowel de jeugdige als zijn opvoeders. Het is in eerste instantie zijn taak om beiden ondersteuning te bieden bij het opvoeden en opgroeien. Hij stimuleert en ondersteunt zowel de zelfstandigheid als de zelfredzaamheid van de jeugdige en die van zijn opvoeders. De jeugdige is daarbij onlosmakelijk verbonden met zijn opvoeders. Toch komt het voor dat opvoeders soms dingen willen doen die niet in het belang van de jeugdige zijn. Bijvoorbeeld omdat ze bepaalde competenties missen of omdat relevante randvoorwaarden niet aanwezig zijn.

589 Ter verduidelijking zijn hier twee casussen opgenomen die illustreren welke competenties en
590 vaardigheden horen bij de jeugdzorgwerker en welke bij de gedragswetenschapper. Een beschrijving
591 van de bijbehorende competenties is in de onderbouwing van de richtlijn opgenomen.
592 Voor de inhoudelijke achtergrond en een uitvoerige beschrijving met gedragskenmerken verwijzen
593 we u naar het competentieprofiel Jeugdzorgwerker (Zwikker, Haterd van de, Hens en
594 Uyttenboogaart, 2009) en het competentieprofiel Gedragswetenschapper (Haterd van de, Zwikker,
595 Hens & Uyttenboogaart, 2009). Daarnaast zal binnen de uitgangsvragen 6 en 7 nader worden
596 ingegaan op de benodigde competenties voor een jeugdzorgprofessional om in scheidingskwesties op
597 een passende manier hulpverlening te kunnen voltooien.
598 Onderstaande casus geeft een kritische situatie weer waar een jeugdzorgwerker in de praktijk mee te
599 maken kan krijgen binnen het hulpverleners in een scheidingssituatie. Voor een juiste manier van
600 omgaan met beide partijen (naast de basishouding omtrent ‘het belang van de jeugdige versus het
601 belang van de opvoeders’) zijn de volgende algehele vaardigheden bij het competentieprofiel van
602 de jeugdzorgwerker belangrijk (Zwikker, van de Haterd, Hens & Uyttenboogaart, 2009).

603 ***De jeugdzorgwerker***

604 **Moeder en vader van Sjoerd (zes jaar) gaan scheiden en piekeren en redetwisten over het**
605 **ouderschapsplan. Zij worden het niet eens over de vraag bij wie Sjoerd na de scheiding moet gaan wonen**
606 **en hoe vaak hij dan naar de andere ouder mag. Sjoerd lijdt onder deze onzekerheid. Ouders en kind komen**
607 **alle drie bij de jeugdzorgwerker. Hij praat met hen, samen en apart.**

608 **Vader blijkt een geduldige en structurerende opvoeder te zijn. Hij stelt duidelijke regels en houdt zich daar**
609 **ook aan. Het kind betreft vader af en toe in z'n spel maar schijkt soms van vaders neiging hem te**
610 **corrigeren. Moeder hanteert minder duidelijke regels. Sjoerd vraagt herhaaldelijk om snoep en moeder**
611 **geeft hem af en toe waar hij om vraagt. Het kind is geneigd om door te zeuren. Het spel tussen moeder en**
612 **kind is wel vol fantasie en levensvreugde. In de besprekingen met de jeugdzorgwerker wordt de nadruk**
613 **gelegd op de positieve, aanvullende kwaliteiten van beide ouders. Het is goed als Sjoerd daar zo veel**
614 **mogelijk van blijft profiteren. Er wordt afgesproken dat Sjoerd bij moeder gaat wonen en elk weekend een**
615 **of twee dagen plus elke woensdag naar vader gaat.**

616 **Bron: Liesbeth Groenhuijsen**

617 ***De gedragswetenschapper***

618 **Onderstaande casus geeft een kritische situatie weer waar een gedragswetenschapper in de praktijk**
619 **binnen een scheidingskwestie mee te maken kan krijgen.**

620 **Een moeder meldt bij de orthopedagoog dat haar jonge kind (Marjolein, vier jaar) door de vader geslagen**
621 **wordt en dat hij haar niet of niet op tijd de noodzakelijke medicijnen toedient. De vader, die daarna door**
622 **de orthopedagoog wordt uitgenodigd, spreekt van een moeder die uit haat het kind van hem wil**
623 **vervreemden, ontkent de beschuldigingen en eist voortzetting van de uitgebreide omgangsregeling. De**
624 **moeder voert aan dat het kind oververmoeid en ontredderd terugkomt van de bezoeken aan vader. De**
625 **orthopedagoog vindt geen duidelijke aanwijzingen hiervoor bij Marjolein. Moeder wil dat het kind nader**
626 **door een psycholoog wordt onderzocht omdat zij zich zorgen maakt. Vader weigert zijn toestemming**
627 **omdat hij niet wil dat het kind wordt belast terwijl er niets aan de hand is. Moeder weigert daarop het**
628 **kind nog mee te geven aan de vader. De orthopedagoog probeert in apart gesprekken met moeder en met**
629 **vader tot een voorlopige oplossing te komen.**

630 **Bron: Liesbeth Groenhuijsen**

636 De gedragswetenschapper brengt zijn deskundigheid op het gebied van opvoeding en
637 ontwikkelingspsychologie in ten behoeve van inhoudelijke consultatie en advies. Hierin heeft hij een
638 ondersteunende en begeleidende functie, met name bij bespreking van ingewikkelde zaken
639 (Nederlands Jeugdinstituut, 2013). (Haterd van de, Zwikker, Hens & Uyttenboogaart, 2009).
640
641

CONCEPT VERTROUWELIJK

642 3. Thema: Gevolgen

643 Gevolgen van een ouderlijke scheiding voor kinderen 644 en jongeren

645
646 **Knelpunt: Hulpverleners hebben weinig kennis over de gevolgen voor**
647 **jeugdigen van een ouderlijke scheiding.**

649 3.1 Feiten en cijfers over jeugdigen en scheiding

650
651 Per jaar krijgen ongeveer zeventigduizend thuiswonende kinderen en jongeren (van wie bijna
652 zestigduizend minderjarigen) te maken met de scheiding van hun ouders. Scheidingen komen zowel
653 in de stad als op het platteland voor, veel vaker in gezinnen zonder religieuze binding, en veel vaker
654 in gezinnen met een lager opleidingsniveau. Jeugdigen van alle leeftijden kunnen te maken krijgen
655 met scheidende ouders, dus ook heel jonge kinderen. Meestal hebben na de scheiding beide ouders
656 gezamenlijk ouderlijk gezag. Allochtone scheidingskinderen wonen vaker dan autochtone
657 scheidingskinderen in een moedergezin en hebben ook minder contact met hun uitwonende vader
658 (Spruijt en Kormos, 2010).

660 3.2 De belangrijkste gevolgen van een ouderlijke scheiding voor 661 kinderen en jongeren

662
663 Scheidingskinderen hebben gemiddeld matige problemen, blijkt uit nationaal en internationaal
664 onderzoek (Amato 2006; Mortelmans et al 2011; Spruijt en Kormos 2010). Vergeleken met
665 jeugdigen uit intacte gezinnen hebben scheidingskinderen tweemaal zoveel problemen. Onderzoek
666 naar jeugdigen met een of meer problemen laat zien dat deze jeugdigen vaak ook gescheiden ouders
667 hebben. De ouderlijke scheiding is dan een van de risicofactoren.

668 Er wordt nog wel eens gedacht dat de gevolgen van scheiding voor jeugdigen langzamerhand minder
669 negatief worden omdat scheiding steeds meer wordt geaccepteerd. Dit wordt niet door onderzoek
670 bevestigd. Amato (2001) stelde voor de VS vast dat - tegen zijn verwachting in - de negatieve
671 gevolgen van een scheiding voor jeugdigen in de jaren negentig niet minder waren vergeleken met de
672 jaren tachtig. Ook Nederlands onderzoek toont aan dat de negatieve gevolgen voor jeugdigen na
673 1998 niet zijn afgenomen (Metz & Schulze, 2007; Spruijt, 2007).

674
675 De belangrijkste gevolgen van een scheiding voor kinderen en jongeren zijn op korte termijn:

- 676 • externaliserende problemen, zoals agressief gedrag, vandalisme en – voor oudere jeugdigen –
677 delinquent gedrag, roken, blowen en drinken;
- 678 • internaliserende problemen, zoals depressieve gevoelens, gevoelens van angst en een laag
679 zelfbeeld;
- 680 • problemen in vriendschapsrelaties;
- 681 • een zwakkere band met de ouders, vooral met de vaders;
- 682 • problemen op school, zoals lagere cijfers, concentratieproblemen en spanningen in het contact
683 met andere leerlingen.

684

- 685 Op lange termijn zijn de belangrijkste gevolgen:
686 • een lager eindniveau van de opleiding;
687 • een lager inkomen;
688 • een groter eigen scheidingsrisico;
689 • een groter risico op depressie inclusief een groter beroep op de hulpverlening;
690 • een zwakker wordende band met de (ouder wordende) ouders. (Amato, 2001).

691

692 **3.3 Ernstige gevolgen**

693

694 De gevolgen kunnen sterk in ernst verschillen. Met ongeveer twee derde van de scheidingskinderen
695 gaat het na verloop van tijd weer redelijk tot goed. Maar een derde van de jeugdigen ervaren de
696 genoemde gevolgen in ernstige mate. Een ouderlijke scheiding is altijd pijnlijk maar gaat niet zelden
697 ook nog gepaard met veel conflicten en geweld. Dit kan zowel lichamelijk als psychologisch geweld
698 zijn en niet alleen de partner maar ook de jeugdigen treffen. Als een scheiding zeer conflictueus
699 verloopt – een vechtscheiding –, zijn de gevolgen voor jeugdigen ernstiger en heeft dat in ongeveer 10
700 procent van de jeugdigen specifieke negatieve gevolgen zoals loyaliteitsconflicten,
701 oudervervreemding en ouderverstoting. Dit kan samenhangen met familiaal geweld en
702 kindermishandeling, soms onder invloed van drank- en drugsgebruik.

703 Er kan ook sprake zijn van psychologische of psychiatrische problematiek bij (een van) de
704 scheidende of gescheiden ouders (Lamers-Winkelmann, Slot, Bijl, & Vijlbrief, 2007; Spruijt &
705 Kormos, 2010; van IJzendoorn et al., 2007). Ernstige problemen meten in de wet 'ernstig nadeel voor
706 de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind'. Het is moeilijk om precies te omschrijven
707 wanneer daar sprake van is. Maar chronische loyaliteitsproblemen en/of oudervervreemding, zijn
708 ongetwijfeld ernstige problemen. (Amato 2010; Kelly en Johnston 2001).

709 Bij loyaliteitsconflicten doen beide ouders een zwakker beroep op hun kind. In sociaal
710 wetenschappelijk onderzoek worden loyaliteitsconflicten dikwijls gemeten door vragen te stellen als:
711 'Heb je vaak het gevoel dat je tussen je beide ouders in staat?' en: 'Voelt het alsof je moet kiezen
712 tussen je beide ouders?' Moeten kiezen is voor een jeugdige een hopeloze opgave en leidt er
713 regelmatig toe dat hij probeert te schipperen tussen beide ouders. Het kan zijn dat een jeugdige
714 thuiskomt bij moeder van een weekend bij vader en tegen de vader zegt dat het erg leuk was en tegen
715 de moeder, dat het vreselijk vervelend was. Uit onderzoek blijkt dat het voor een jeugdige belangrijk
716 is goedkeuring te krijgen van de ene ouder om het bij de andere ouder fijn te hebben. Conflicten
717 tussen de ouders kunnen echter zo heftig en chronisch zijn dat er voor een jeugdige niets anders
718 opzit dan partij te kiezen. Uiteindelijk kan de jeugdige dan zeggen: 'Ik wil mijn vader/moeder nooit
719 meer zien.' Dan is er dus sprake van ouderverstoting. Voorbeelden van vragen om PAS te meten zijn:
720 'Spreekt de jeugdige alleen maar zeer negatief over de uitwonende ouder?' 'Zegt de jeugdige dat hij
721 helemaal niet de uitwonende ouder afwijst?' en 'Was de band met de uitwonende ouder voor de
722 scheiding goed?' (Kelly & Johnston, 2001). Het is mogelijk dat beide ouders zich vervreemdend
723 opstellen jegens de andere ouder, maar het is ook mogelijk dat één ouder dat doet. Tenslotte kan de
724 reactie van de jeugdige ook voortkomen uit voortdurende ouderlijke conflicten. De jeugdige zoekt
725 door de afwijzing van één ouder een uitweg om aan de vijandige sfeer te ontkomen.

726 Het is moeilijk is om exact aan te geven hoe vaak problemen bij kinderen en jongeren rond de
727 scheiding 'ernstig' genoemd moeten worden Maar ongeveer zeventigduizend jeugdigen krijgen per
728 jaar met de scheiding van hun ouders te maken. Naar schatting hebben ongeveer twintigduizend van
729 hen te maken met ernstige problemen. Ongeveer zeventigduizend jeugdigen lijden onder
730 oudervervreemding of ouderverstoting, oudere jeugdigen iets vaker dan jongere. Jeugdigen met
731 ernstige problemen hebben meestal ouders die terecht zijn gekomen in het juridische circuit. Deze
732 scheidingen worden vechtscheidingen genoemd. Het is gebleken dat er onder probleemjongeren en

733 grote zorggebruikers relatief veel scheidingskinderen voorkomen. (Amato 2010; Haverkort en
734 Spruijt 2012; Leon 2003).

735

736 **3.4 Risicofactoren**

737

738 De literatuur is duidelijk over de belangrijkste risicofactoren voor jeugdigen om in de problemen te
739 raken voor, tijdens en na een ouderlijke scheiding. Dit zijn:

- 740 • huiselijk geweld en kindermishandeling;
- 741 • psychologische oorlogsvoering tussen de ouders;
- 742 • ernstige en langdurige ouderlijke conflicten;
- 743 • een instabiele inwonende ouder of ouders;
- 744 • een slechte band met de inwonende ouder;
- 745 • het aantal bijkomende veranderingen zoals verhuizing, schoolverandering en nieuwe partners;
- 746 • financiële problemen;
- 747 • een slechte band met de uitwonende ouder;
- 748 • (eventueel) een slechte band met de stiefouder.

749 Het ontbreken van bovengenoemde factoren verkleint de kans op problemen. Er zijn echter ook
750 andere positieve factoren die de kans op problemen rond scheiding kunnen verminderen: humor van
751 de ouders, onderlinge genegenheid, interesse voor de jeugdige, en een positieve onderlinge
752 communicatie. Een goede band met de inwonende ouder is eveneens een belangrijke positieve
753 factor. Ook de band met de uitwonende ouder is van belang, zij het in mindere mate.

754 Een goede band met de uitwonende ouder is voor een scheidingskind belangrijker dan de frequentie
755 van het contact. Onduidelijk is waarom sommige jeugdigen beter met de scheiding kunnen omgaan
756 dan andere jeugdigen. Meer onderzoek op dit punt is nodig.

757

758 **3.5 (Stief)broers en (stief)zussen en stiefouders**

759

760 Volgens het CBS (statline.cbs.nl) betreffen scheidingen waarbij minderjarigen zijn betrokken in
761 ongeveer 36 procent gezinnen met 1 kind, in ongeveer 47 procent gezinnen met 2 kinderen en in
762 ongeveer 17 procent gezinnen met 3 of meer kinderen. Vervolgens is uit onderzoek bekend (Spruijt &
763 Kormos, 2010) dat bijna 75 procent van de jeugdigen na de scheiding bij moeder woont, ongeveer 6
764 procent bij vader en ongeveer 20 procent afwisselend bij moeder en vader (co-ouderschap). Uit de
765 praktijk blijkt dat broers en zussen meestal niet worden gescheiden.

766 Over het wonen van jeugdigen in nieuw-samengestelde gezinnen of stiefgezinnen is veel geschreven.

767 Is de ouderlijke scheiding voor jeugdigen al een moeilijke periode, uit Amerikaans onderzoek
768 (Gelatt, Adler-Baeder & Seeley, 2010) is gebleken dat de vorming van een samengesteld gezin nog
769 meer stress bij jeugdigen kan veroorzaken dan de scheiding van de ouders. Jeugdigen vinden dat zij
770 te weinig tijd krijgen om de scheiding te verwerken en te wennen aan de nieuwe volwassene in het
771 gezin. Jeugdigen zeggen vaak dat de nieuwe partner zich te veel en te snel bemoeit met de
772 opvoeding. Ook moeten zij de aandacht van hun ouder delen met de nieuwe partner. Tenslotte blijkt
773 dat in een stiefgezin nogal eens sprake is van verschillende opvoedstijlen en van te weinig
774 communicatie daarover (Haverkort, Kooistra-Populier & Hendrikse-Voogt, 2012; Haverkort &
775 Spruijt, 2012).

776 Uit onderzoek in Vlaanderen en Nederland (Vanassche, Sodermans & Matthijs, 2011; Spruijt &
777 Kormos, 2010) blijkt dat ongeveer zestig procent van alle scheidingskinderen in een stiefgezin
778 woont. In Nederland gaat het dan om ongeveer tweehonderdduizend stiefgezinnen. Bovendien
779 hebben veel jeugdigen tijdens hun verblijf bij de uitwonende ouder te maken met diens nieuwe
780 partner (parttime stiefgezinnen).

781

782 **Verschillen tussen stiefvaders en stiefmoeders**

- 783 • Stiefmoeders zetten zich vaak erg in voor de opvoeding van de kinderen van hun partner.
- 784 • Partners verwachten van de stiefmoeder dat zij er volledig is voor de kinderen.
- 785 • Aan stiefmoeders worden door de andere familieleden, maar ook door vrienden, burens en school, hogere eisen gesteld wat betreft betrokkenheid, inlevingsvermogen en tijd dan aan stiefvaders.
- 787 • Stiefmoeders zijn vaak kritischer over de opvoeding door hun partner dan stiefvaders.
- 788 • Stiefmoeders nemen meer waar aan de kinderen dan stiefvaders, mede doordat zij meer uren met de kinderen doorbrengen.
- 790 • Stiefvaders laten de opvoeding vooral over aan de biologische moeder.
- 791 • Partners verwachten van de stiefvader niet dat hij er volledig is voor de kinderen.
- 792 • Stiefvaders ontvangen eerder complimenten dan stiefmoeders wanneer ze optrekken met hun stiefkind.
- 794 • Stiefvaders willen vaak meer dan stiefmoeders hun autoriteit laten gelden.
- 795 • Van stiefvaders wordt vaker een financiële bijdrage verwacht voor de stiefkinderen dan van stiefmoeders. De omgeving vindt het normaal dat de stiefvader financieel voor de stiefkinderen zorgt.

797 **Bron: Haverkort & Spruijt, 2012**

798

799 **3.6 Overige overwegingen**

800

801 In aanvulling op de literatuur is er vanuit de praktijk een aantal belangrijke overwegingen genoemd.
802 Zo leverde de discussie in de klankbordgroep de volgende overwegingen op.

- 803 • Sommige jeugdzorgprofessionals erkennen de specifieke situatie van het scheidingskind niet
804 genoeg. Zij moeten zich hiervan bewust zijn en vragen hoe de jeugdige de scheiding van zijn
805 ouders beleeft. Ook in scholing moet meer aandacht zijn voor de belevingswereld van jeugdigen.
- 806 • Als scholen problemen van jeugdigen in een scheidingssituatie onvoldoende signaleren (of
807 hieraan geen gevolg geven), leer jeugdzorgprofessionals dan om de scheidingsproblematiek te
808 bespreken met de scholen.
- 809 • Jeugdzorgprofessionals moeten meer kennis verwerven die nodig zijn om een gesprek te voeren
810 met ouders en jeugdigen. Verder volgens moeten zij aan ouders duidelijk kunnen uitleggen dat
811 kinderen loyaal willen blijven aan beide ouders. Dat kan veel leed voorkomen.
- 812 • Jeugdzorgprofessionals moeten gescheiden ouders er op wijzen dat zij niet negatief spreken over
813 de andere ouder in het bijzijn van hun kinderen.
- 814 • Jeugdzorgprofessionals doen er goed aan ouders te wijzen op de zaken die wel goed gaan in de
815 opvoeding.

816

817 **3.7 Aanbevelingen**

818

819 Neem kennis van de cijfers en van de belangrijkste gevolgen van ouderlijke scheiding voor jeugdigen.

- 820 • Weet dat naar schatting per jaar ongeveer twintigduizend thuiswonende scheidingskinderen
821 ernstige problemen door scheiding ondervinden. Bij ongeveer zeventien duizend jeugdigen speelt
822 oudervervreemding of ouderverstoting, bij oudere jeugdigen iets vaker dan bij jongere.
- 823 • Het gaat zowel om gevolgen op kortere termijn (zoals externaliserende en internaliserende
824 problematiek), als om gevolgen op langere termijn (zoals een lager opleidingsniveau, meer kans
825 op depressiviteit en een groter eigen scheidingsrisico).
- 826 • Stel je op de hoogte van enkele specifieke (ernstige) problemen die zich kunnen voordoen bij
827 jeugdigen na een ouderlijke scheiding, zoals loyaliteitsconflicten, oudervervreemding en
828 ouderverstoting.

829 • Weet dat ook baby's en jonge kinderen te maken kunnen krijgen met een ouderlijke scheiding en
830 daar ook ernstige gevolgen van kunnen ondervinden.

831 • Besef dat jeugdigen door een vechtscheiding te maken kunnen krijgen met huiselijk geweld en
832 kindermishandeling. Ook het getuige zijn van geweld tegen een ouder kan een jeugdige ernstige
833 schade toebrengen.

834

835 Lees hiervoor de richtlijn en relevante literatuurverwijzingen. Deel met andere professionals, binnen
836 uw organisatie en daarbuiten zoals het onderwijs en het juridisch werkveld, kennis en ervaringen
837 over deze problematiek. Bespreek in casuoverleggen of werkbijeenkomsten hoe je als professional
838 omgaat met dilemma's die je in het contact met ouders tegenkomt, waar bij hen de focus nog teveel
839 ligt op scheiden als partner en minder of niet als ouders. Hoe ga je hier mee om?

840

841 • Ga bij de intake altijd na of de ouders in scheiding liggen en/of veel ouderlijke conflicten hebben.
842 • Als er sprake is van scheiding of van heftige ouderlijke conflicten, breng dan de problemen van de
843 jeugdige in kaart. Gebruik een vragenlijst of intakeformulier bij de jeugdige en beide ouders met
844 aandacht voor:

845 – de aard, ernst, fase en het type van de scheiding en hoe de jeugdige daarop reageert;

846 – de belangrijkste risicofactoren van de scheiding voor jeugdige;

847 – de gevolgen van de ouderlijke scheiding voor de jeugdige.

848 • Het horen en betrekken van meerdere informanten (de jeugdigen zelf, de school, familieleden,
849 huisarts) kan noodzakelijk zijn. Daardoor wordt de kans vergroot dat de jeugdige en de ouders
850 passende hulp krijgen.

851 • Breng de huidige gezinssituatie in kaart door bij de intake beide ouders en betrokkenen te vragen:

852 – of er sprake is van gezamenlijk ouderlijk gezag, eenzijdig gezag of een andere
853 gezagsregeling. Meestal hebben beide ouders na de scheiding gezamenlijk ouderlijk gezag.
854 Dan is voor hulp aan de jeugdige toestemming van beide ouders nodig.

855 – naar de thuissituatie van de jeugdige en informeer regelmatig naar eventuele wijzigingen
856 omdat die situatie vaak complex en aan veranderingen onderhevig is.

857 – naar de specifieke gezinssituatie. Weet dat bij nieuwe gezinnen na een scheiding de
858 gezinsverhoudingen nog complexer worden. De (nieuwe) partners moeten relationeel en
859 pedagogisch tot een nieuw evenwicht komen: hoe om te gaan met elkaar en hoe om te gaan
860 met de ouderrol en opvoeding van de (stief) kinderen. Weet dat er vaak sprake is van te weinig
861 communicatie en te hoge (vaak impliciete) verwachtingen

862

863 • Als er geen sprake is van scheiding of van heftige ouderlijke conflicten, volg dan de diagnostiek en
864 behandeling 'as usual', afhankelijk van de problemen bij aanmelding. Raadpleeg hiervoor de
865 bijbehorende richtlijn.

866

CONCEPT VERTROUWELIJK

868 4. Thema: Interventies

869 Hoe kunnen professionals jeugdigen met gescheiden 870 ouders het beste helpen?

871

872 **Knelpunt: Hulpverleners weten onvoldoende hoe zij jeugdigen met**
873 **gescheiden ouders het beste kunnen helpen.**

874

875 4.1 Advies over mate van contact met beide ouders na de scheiding

876

877 Een belangrijk twistpunt tussen gescheiden ouders is de mate van contact die beide ouders na de
878 scheiding met hun kinderen hebben. Uitgangspunt is de *Wet bevordering voortgezet ouderschap en*
879 *zorgvuldige scheiding* die op 1 maart 2009 in werking is getreden.

880

881 De belangrijkste punten met betrekking tot zorg, contact en omgang met beide ouders zijn:

- 882 • Ouders (van minderjarige kinderen en jongeren) moeten aan hun verzoek tot echtscheiding of
883 beëindiging geregistreerd partnerschap een ouderschapsplan toevoegen.
- 884 • Soms bereiken ouders, ondanks de hulp van een mediator of advocaat, geen overeenstemming
885 over een ouderschapsplan. Dan kan er soms nog wel een overeenstemming worden bereikt.
886 Bovendien heeft een ouder nog de mogelijkheid om alleen een verzoekschrift in te dienen. Daarin
887 moet hij of zij dan wel aangeven waarom het niet is gelukt om samen een ouderschapsplan op te
888 stellen. Ook moet deze ouder vermelden welke afspraken er volgens hem of haar in het
889 ouderschapsplan moeten komen te staan. De andere ouder kan dan eventueel verweer voeren met
890 hulp van een eigen advocaat.

891

892 Verreweg de meeste ouders (meer dan negenig procent) houden na hun scheiding gezamenlijk
893 ouderlijk gezag over hun kinderen. In het ouderschapsplan moet dan een zorg- en contactregeling
894 zijn afgesproken. Contact met een van de ouders kan slechts tijdelijk worden stopgezet. Heeft een
895 ouder eenhoofdig gezag, dan moet zijn regeling een omgangsregeling. Contact met een ouder kan
896 worden stopgezet als het belang van het kind daarom vraagt. Wanneer ouders het niet eens kunnen
897 worden over de zorg- en contactregeling of over de omgangsregeling, legt dat grote druk op de
898 jeugdige. Hendriks (2012) wijst in dit verband op de noodzaak van de ontvlechting van de partner-
899 en de ouderrol. Je scheidt als partners maar niet als ouders. Dit betekent dat:
900 Als het ouder-subsysteem kan (blijven) functioneren, dan kunnen de ouders tegen de kinderen
901 zeggen: 'Wij hebben dit of dat afgesproken ...', in plaats van: 'Ik zeg dit en je vader zegt dat ...'.
902 Het is na een scheiding altijd van belang eerst te kijken naar de afspraken in het ouderschapsplan en
903 vervolgens naar de ontwikkelingscondities voor de jeugdige. Hoe is het gesteld met de primaire zorg
904 voor de jeugdige en met de veiligheid in de directe omgeving? Is een passende opvoeding en
905 verzorging gegarandeerd en is deelname aan het onderwijs goed geregeld, inclusief de omgang met
906 leeftijdsgenoten? Is er een duidelijk toekomstperspectief voor de jeugdige? Ook is het van belang de
907 kwaliteit van de ouder-kindrelatie na te gaan. Die kwaliteit is belangrijker voor een goede aanpassing
908 van jeugdigen na de scheiding dan afspraken over de kwantiteit van het contact met beide ouders na
909 de scheiding.

910 Op basis van alle verzamelde informatie moet naar de zorg- en contactregeling worden gekeken. Als
911 blijkt dat een jeugdige ernstige problemen heeft vanwege chronische ouderlijke conflicten, is het
912 belangrijk (nogmaals) te adviseren dat ouders hun conflicten leren beheersen, alvorens een nieuwe
913 zorg- en contactregeling af te spreken.

914

915

4.2 Algemene adviezen naar leeftijd van de kinderen

916

917

Op basis van diverse onderzoeken kunnen enkele algemene adviezen worden gegeven.

918

919

Baby's (van nul tot twee jaar) moeten vooral de kans krijgen om zich te hechten. Langdurig weg zijn bij de inwonende ouder, meestal de moeder is niet aan te raden. Enkele keren per week een paar uur naar de uitwonende ouder is beter. Als de verstandhouding tussen de exen het toelaat, kan vader bij de baby zijn in het huis van moeder. Overnachten op een andere plaats zonder moeder is niet altijd aan te bevelen. Als de baby huilt wanneer vader hem meeneemt, heeft dat soms meer te maken met angst voor de scheiding van moeder dan met weerstand tegen vader. Communicatie tussen de ouders is belangrijk.

925

926

927

Peuters (van twee tot vijf jaar) exploreren hun (kleine) wereld. Ze ontwikkelen hun taal en zijn bezig zindelijk te worden. Meestal kunnen zij wat langer dan een paar uur van de inwonende ouder weg. Maar ten minste wekelijks contact met de uitwonende ouder en duidelijk afspraken zijn aan te bevelen. Adviseer ouders bij slaapproblemen het overnachten bij de uitwonende ouder liever nog uit te stellen. Laat hen ook attent zijn op terugval in gedrag. En raad de ouders aan hun kind zoveel mogelijk aandacht en liefde te geven.

932

933

934

Basisschoolleerlingen (van vijf tot twaalf jaar) hebben vooral behoefte aan duidelijkheid en structuur. Ze zijn zich sociaal, moreel en intellectueel druk aan het ontwikkelen, en willen vaak inspraak over de omgangsregeling. Maar de ouders moeten beslissen, en het liefst samen. Het is wenselijk als de ouders proberen positief of ten minste neutraal over elkaar te spreken. Contact met de uitwonende ouder kan ook tussendoor via e-mail en telefoon. Het is belangrijk hier goed over te communiceren.

939

940

941

Jongeren (van twaalf tot achttien jaar) willen vaak zelf bepalen hoe vaak en wanneer zij de andere ouder zien. Overleg is nuttig, en ouders moeten bedenken dat zij verantwoordelijk blijven. Ten slotte blijkt uit onderzoek ook dat het belangrijkste voor jeugdigen is dat ouders het met elkaar eens zijn of worden over de regeling (Amato, 2010; Spruijt & Kormos, 2010). Daarom is het ook van groot belang dat ouders het eens zijn of worden over het ouderschapsplan.

945

946

947

4.3 Zorg aan ouders en/of kinderen?

948

949

Duijvestijn en Noordink (2013) hebben onderzoek gedaan naar de vraag in hoeverre de scheidingsachtergrond mee dient te worden genomen in de diagnostiek en behandeling van scheidingskinderen die met psychosociale problemen worden aangemeld in de jeugdhulpverlening. Zij interviewden 25 experts uit wetenschap en praktijk. De experts bleken unaniem van mening dat scheidingskinderen, vooral als de scheiding gepaard gaat of is gegaan met veel ouderlijke conflicten, een eigen benadering behoeven in de klinische praktijk. Omdat het zeer moeilijk is om te bepalen welk gedrag verklaard kan worden uit de scheiding, dient classificerende diagnostiek bij scheidingskinderen uitgesteld te worden (Duijvestijn & Noordink, 2013). Eerst moet een uitgebreide anamnese worden afgenomen bij de jeugdige en zijn ouders. Een diagnostisch scheidings(taxatie)-instrument bestaat nog niet, zodat de diagnose afhangt van de klinische blik van de beroepskracht. Uit het onderzoek en uit eerdere studies is duidelijk geworden dat ook de behandeling zich zowel op de jeugdige als op de ouders moet richten (Amato, 2006; Leon, 2003; Treffers et al, 1999). De hoogste prioriteit zal moeten worden gegeven aan pogingen om de conflicten tussen de ouders te verminderen, hen te leren geen ruzie te maken in het bijzijn van hun kinderen,

962

963 en hen te wijzen op het belang van het maken van gezamenlijke afspraken over hun kinderen.
964 Uitgangspunt in het contact met ouders blijft dat de jeugdzorgprofessional zich niet moet richten op
965 de conflictueuze communicatiestijl maar op hoe ouders gezamenlijk (vanuit een wij benadering)
966 vorm willen geven aan het contact. Dit betekent dat zij hun wensen en belangen bespreekbaar
967 kunnen maken en dat ouders in het gesprek op hun beide ouderrollen worden aangesproken. Ouders
968 communiceren en handelen vanuit hun positie als ouders voor hun kind. Zij zijn samen
969 verantwoordelijk voor hun kind en ouders moeten zich bewust zijn dat hun kind de emotionele steun
970 van hun beide ouders nodig hebben.
971 Ouders worden gestimuleerd om te communiceren op een niet belastende manier over de andere
972 ouder, praten op een rustige manier zonder de andere ouder te diskwalificeren of negatieve
973 uitlatingen over de andere ouder te doen. Er is in het gesprek met ouders ruimte voor hun eigen
974 emoties met het doel om te kunnen bouwen aan gezamenlijke afspraken met hun kinderen.
975

976 **4.4 Interventies gericht op jeugdigen**

977
978 Er bestaan in Nederland diverse interventies die tot doel hebben jeugdigen, ouders en gezinnen te
979 ondersteunen als er sprake is van scheidingsproblematiek. Deze interventies zijn echter lang niet
980 altijd algemeen bekend, worden niet in het hele land aangeboden en zijn meestal alleen kleinschalig
981 op effectiviteit onderzocht.

982 De focus in deze richtlijn ligt op interventies gericht op de gehele periode voor, tijdens en na de
983 scheiding. Uit verschillende rapporten in de jeugdzorg, analyses van cliëntprofielen en
984 dossieronderzoek blijkt dat veel jeugdigen in de jeugdzorg kind zijn van gescheiden ouders, dan wel
985 van ouders met relatieproblemen. Terwijl het aanbod of de hulp meestal niet is afgestemd op deze
986 problematiek. Sterker nog: de vraag is of deze jeugdigen wel in de jeugdzorg terecht waren gekomen
987 als er eerder/beter hulp was ingezet specifiek op scheidingsproblemen.

988 In de Databank Effectieve Jeugdinterventies zijn drie interventies erkend als goed theoretisch
989 onderbouwd. Deze programma's richten zich op jeugdigen die een scheiding van hun ouders
990 meemaken. Het betreft de kindgerichte interventies Kinderen in Echtscheidingssituaties (KIES),
991 JES! Het Zwolsche Brugproject en Lappere Dino's.

992 In Nederland is het KIES-programma zowel in 2005 (Spruijt, Bredewold et al.) als in 2007 in een
993 tweetal kleinschalige onderzoeken geëvalueerd. Uit deze kleinschalige onderzoeken blijkt dat het in
994 het algemeen beter gaat met jeugdigen die het KIES-programma hebben gevolgd (Spruijt & Kormos,
995 2010).

996 Het KIES-programma is vervolgens van 2009 tot 2012 op grote schaal opnieuw bestudeerd door
997 middel van een gerandomiseerde, gecontroleerde studie (RCT) (van der Valk, 2013). Belangrijke
998 resultaten zijn dat kinderen van acht tot twaalf jaar die aan KIES hebben meegedaan minder
999 probleemgedrag vertonen, meer prosociaal gedrag laten zien en minder problemen hebben met
1000 leeftijdsgeroten dan kinderen uit de controlegroep. De KIES-kinderen geven ook aan dat de relatie
1001 met hun vader verbetert.

1002 Sinds de erkenning van de interventie in de databank van het NJi in 2009 is KIES uitgebreid met
1003 verschillende modules, deels ook voor andere doelgroepen (bijvoorbeeld 'het bijzondere kind'). Deze
1004 aanvullingen zijn echter (nog) niet meegenomen in het erkenningstraject. Uitgebreide informatie
1005 over de inhoud en mogelijke effectiviteit van deze modules ontbreekt dan ook.

1006 Diverse interventies worden op school aangeboden en zijn vaak zowel educatief als therapeutisch van
1007 aard. Het gaat om het verhelderen van verwarrende en pijnlijke zaken rondom de scheiding; het
1008 bieden van een veilige omgeving om moeilijke zaken te verwerken, om vaardigheden te ontwikkelen
1009 leren om te gaan met negatieve gevoelens en moeilijke gezinsomstandigheden, en om de ouder-
1010 kindcommunicatie te verbeteren.

1011 Meestal zijn deelnemers zeer tevreden over de programma's KIES, JES! Het Zwolsche Brugproject
1012 en CODIP, die in de databank Effectieve Jeugdinterventies zijn opgenomen. Jeugdigen zeggen veel

1013 geleerd te hebben over de achtergronden van de scheiding, hun toekomstige verhouding met vader
1014 en moeder en het feit dat kinderen geen schuld hebben aan de scheiding. Ook melden zij dat de
1015 relaties met de verschillende gezins- en familieleden zijn verbeterd. Maar methodisch goed opgezette
1016 studies naar langetermijneffecten van programma's voor scheidingskinderen zijn nog zeldzaam. Het
1017 CODIP-programma (Children of Divorce Intervention Program) is bewerkt voor Nederland. In
1018 Nederland heet het programma Dappere Dino's en TNO heeft een veranderingsonderzoek (voor- en
1019 nameting) uitgevoerd. Het KIES-programma is in een RCT-onderzoek (gerandomiseerd onderzoek
1020 met controlegroep) bestudeerd door Van der Valk (2013). De resultaten van dit onderzoek laten
1021 duidelijk zien hoe waardevol een dergelijk programma is voor scheidingskinderen.
1022

CONCEPT VERTROUWELIJK

1023 **Tabel 1. Een overzicht van de bekendste interventies in Nederland**

Naam	Effectiviteit	Leeftijd jeugdige	Ouders betrokken
KIES/Kinderen in echtscheidingssituaties	4	8 tot 12	2
KIES/Kinderen in echtscheidingssituaties	-	8- en 12+	2
JES! Het Zwolsche Brugproject	2	8 tot 12	3
Dapper Dino's (Children of Divorce Intervention Program (CODIP))	2	6 tot 8	
Zandkastelen!	2	6 tot 17	2
Kinderen scheiden ook!	-	5+	3
Kameleonprogramma Jonge Helden	-	7 tot 12	2
Kind en Echtscheiding, Samen de Zorg	-	het hele gezin	4
OKEE-begeleidingstraject	-	tot 17 jaar	4
Omgangshuizen	-	Tot 12 jaar	4
Begeleide omgangsregeling BOR Humanitas	-	tot 12 jaar	4
Ouderschap Blijft: methodiekbeschrijving geïndiceerd aanbod	-	tot 12 jaar	4
Ouderschap Blijft: CJG module	-	tot 18 jaar	4
Lorentzhuis –behandeling partnerproblematiek (vechtscheiding) in groepsverband (kind en oudergroepen)	-		4
Villa Pineda	-	12+	1
Individueel aanbod, zoals ook OTS, uithuisplaatsing, en de bijzondere curator.		alle leeftijden	4

1024

1025

- 1026 Toelichting niveaus:
1027 A. Effectiviteitsniveau:
1028 1. Op de drempel van erkenning
1029 2. Theoretisch goed onderbouwt
1030 3. Waarschijnlijk effectief
1031 4. Bewezen effectief (nog niet of alleen kleinschalig onderzocht)
1032
1033 B. Niveau van ouderbetrokkenheid:
1034 1. Geen directe betrokkenheid
1035 2. Gedeeltelijke betrokkenheid (dagdeel)
1036 3. Zijtraject voor ouders
1037 4. Gezinsinterventie
1038

1039 **4.5 Interventies gericht op ouders en gezinnen**

1040
1041 Er zijn vooralsnog in Nederland geen erkende oudergerichte interventies voor gezinnen voor, tijdens
1042 en na scheiding. Wel worden momenteel voorbereidingen getroffen om Triple P Transitions in
1043 Nederland te implementeren. Het gaat hierbij om een variant van het erkende Triple P-
1044 opvoedprogramma specifiek voor ouders in scheiding. Dit programma is in Australië ontwikkeld en
1045 daar positief geëvalueerd. Het is een intensieve oudertraining voor de begeleiding van ouders en hun
1046 kinderen bij scheidingsproblematiek. De interventie bestaat onder andere uit de volgende
1047 elementen: conflicthantering en assertief communiceren, het leren hanteren van eigen emoties en
1048 die van de jeugdige, en kennis over de gevolgen van echtscheiding (www.positiefopvoeden.nl).
1049 Momenteel worden in Nederland pilots van dit programma uitgevoerd.

1050 Over ouderprogramma's concludeerde Douglas (2006) in de VS dat deze nog onvoldoende op
1051 methodisch verantwoorde wijze zijn onderzocht. Wel zijn ouders die een ouderprogramma hebben
1052 gevolgd hier in het algemeen erg tevreden over. Ook lijkt het erop dat het volgen van zo'n
1053 programma leidt tot minder ouderlijke conflicten. Bovendien lijkt het opvoedgedrag van ouders te
1054 verbeteren en wordt hun kennis over het thema jeugdigen en scheiding vergroot. Meer onderzoek is
1055 echter nodig om de precieze effecten vast te stellen

1056 Behalve de bovengenoemde kindgerichte interventies en op ouders gerichte interventies zijn er
1057 diverse gezinsinterventies in ontwikkeling die zich richten op de omgangsbegeleiding na een
1058 scheiding. Voorbeelden hiervan zijn het Omgangshuis en de BOR (Begeleide Omgangsregeling)-
1059 projecten van onder andere Ouderschap Blijft (NJI, 2011) en van Humanitas (www.humanitas.nl).
1060 Uit verschillende kleinschalige studies is wel gebleken dat begeleide omgangsregelingen redelijk
1061 succesvol zijn in het bereiken van het gestelde doel: ouders zelfstandig het contact tussen jeugdige en
1062 uitwonende ouder te laten regelen. Bijna de helft van de ouders voert de gemaakte afspraken na een
1063 jaar nog uit, dit is hoopgevend gezien de ingewikkelde problematiek Internationaal onderzoek laat
1064 veelal positieve effecten van de verschillende interventies zien. Enkele interventies die in het
1065 buitenland als effectief zijn ervaren, zijn overigens nog niet in Nederland ingezet.

1066 Het aanbod aan relatie-ondersteunende interventies is wel ruim, maar nog onvoldoende op
1067 effectiviteit onderzocht. Ook richt het aanbod zich voor het grootste deel op preventie en op jonge
1068 partners. Een vertaling richting scheidingsproblematiek is niet direct zichtbaar. Het is dan ook
1069 onduidelijk of het huidige aanbod geschikt is voor partners met relatieproblemen en dreigende
1070 scheiding. Voor partners die gezamenlijk een nieuw samengesteld gezin (stiefgezin) gaan vormen
1071 bieden de interventies wel enige aanknopingspunten (Anthonijsz, Dries, Berg-le Clercq & Chênevert,
1072 2010). Vanuit de politiek en de sector/het werkveld komen er steeds meer geluiden dat aandacht
1073 voor de relatie tussen de ouders noodzakelijk is. Beleid en interventies zouden gericht moeten zijn op
1074 het bevorderen en versterken van duurzame relaties.
1075

1076 **Tabel 2. Nederlandse interventies gericht op ouders**

Naam	Effectiviteit
Cursus voor samengestelde gezinnen (stiefgezinnen)	-
Triple P-Transitions	Onderzocht in Australië, niet in Nederland
Ouderschap Blijft - geïndiceerd aanbod - CJG-module	-
BOR-Humanitas	-
BOR-trajecten (RvK)	-
Eigen Kracht Conferentie	-
Omgangsbemiddeling/mediation	-
Individuele gesprekken	-

1077
1078**Tabel 3. Nederlands relatie-ondersteunend aanbod**

Naam	Effectiviteit
Family Factory: De Tijd van je Leven	-
FamilyLife	-
Helemaal jezelf in relatie met de andere partner (Gordoncursus)	-
Marriage Encounter (katholiek)	-
Marriage Encounter (protestants) / Basisweekend Protestants Marriage Encounter	-
Marriage Course Nederland	-
Partnersteun (Triple P-module)	-
EFT (Emotionally Focused Therapy)	Onderzocht in het buitenland, erkend in internationale reviews als meest effectieve methodiek bij relatieproblemen
EFT-Houd me vast programma	Wordt momenteel op effectiviteit onderzocht; gebaseerd op EFT

1079
1080
1081
1082

Bron: *Verkennde studie Relationdersteunend aanbod Centra Jeugd en Gezin (Anthonijsz, Chênevert, van Geffen, Goorden & de Lange, 2010).*

- 1083 Indicaties van de effecten van buitenlandse programma's:
- 1084 • vaardigheidstrainingen hebben een groter bereik dan educatieve programma's;
- 1085 • therapie/counseling is effectiever dan preventief bedoelde programma's;
- 1086 • stellen die zes tot tien jaar samenwonen, profiteren sterker van de interventies dan net
- 1087 samenwonende stellen;
- 1088 • een programma van twintig uur heeft een groter effect dan korter durende programma's;
- 1089 • er is geen verschil in effect tussen het aanbod van kerkelijke en niet-kerkelijke instellingen.
- 1090

1091 **4.6 Overige overwegingen**

1092

1093 De effectiviteit van hulpverlening wordt door meer bepaald dan alleen een interventie. Ook algemeen

1094 werkzame factoren spelen hierbij een rol. Algemeen werkzame factoren betreffen de ingrediënten

1095 van de hulp die aan het resultaat bijdragen ongeacht de soort behandeling en doelgroep. Bekende

1096 voorbeelden van deze factoren zijn (van Yperen, van der Steege, Addink & Boendermaker, 2010):

- 1097 • aansluiten bij de motivatie van de cliënt;
- 1098 • een goede relatie tussen cliënt en behandelaar;
- 1099 • een goede structurering van de interventie (duidelijke doelstelling, planning en fasering);
- 1100 • een goede 'match' tussen hulpvraag en aanpak van het probleem;
- 1101 • een goede uitvoering van de interventie;
- 1102 • professionaliteit (goede opleiding en training) van de behandelaar;
- 1103 • gezonde werkomstandigheden van de behandelaar (zoals een draaglijke caseload en goede
- 1104 ondersteuning).
- 1105

1106 Om jeugdigen met een lichte verstandelijke beperking (LVB) te laten profiteren van een interventie

1107 is het noodzakelijk de interventie en de randvoorwaarden aan te passen aan de vaardigheden,

1108 beperkingen en mogelijkheden van deze jeugdigen. Op basis van literatuuronderzoek en interviews

1109 met professionals hebben De Wit, Moolenaar en Douma (2011) de *Richtlijn Effectieve Interventies LVB*

1110 ontwikkeld. Hierin worden aanbevelingen gedaan voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van

1111 interventies gericht op de LVB-doelgroep. Deze aanbevelingen zijn:

- 1112 • doe uitgebreide diagnostiek voorafgaand aan de interventie;
- 1113 • zorg voor een goede afstemming van de communicatie tussen jeugdige en hulpverlener;
- 1114 • maak de oefenstof concreet: structureer en vereenvoudig de oefenstof en de informatie;
- 1115 • betrek het netwerk bij de interventie en generaliseer het geleerde naar andere situaties en
- 1116 omgevingen;
- 1117 • creëer een veilige en positieve leefomgeving.
- 1118

1119 Bij het uitvoeren van interventies is het van belang om alert te zijn op vooroordelen, belangstelling te

1120 tonen, flexibel met de tijd om te gaan en de cliënt positief te benaderen. Het opbouwen van een

1121 vertrouwensrelatie kan relatief veel tijd kosten (Knipscheer & Kleber, 2004). Kennis van de culturele

1122 achtergrond is wenselijk en het verstaan van de taal vergemakkelijkt het contact. Bij de interventies

1123 gaat het erom dat de cliënt leert denken vanuit de eigen kracht en kwaliteit. Dit moet dus

1124 gestimuleerd worden. In de Meetladder Diversiteit zijn factoren opgenomen die van belang zijn voor

1125 het slagen van interventies (Pels, Distelbrink & Tan, 2009).

1126

1127 4.7 Aanbevelingen

1128

1129 Neem kennis van de belangrijkste risicofactoren en van bestaande regelingen voor ouders en
1130 jeugdigen:

1131

1132 • Weet dat de belangrijkste risicofactoren zijn voor problemen bij jeugdigen vóór, tijdens en na de
1133 scheiding: familiaal geweld, ernstige en langdurige ruzies tussen ouders, een slechte band met de
1134 inwonende ouder, de eventuele stiefouder en/of de uitwonende ouders en het aantal bijkomende
1135 veranderingen, inclusief financiële achteruitgang.

1136

1137 • Ken de belangrijkste punten uit de Wet voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding en van
1138 het ouderschapsplan.

1139

1140 • Informeer naar de gezinssituatie van de ouders bij het maken van afwegingen voor een bepaalde
1141 zorg- en contactregeling of een bepaalde omgangsregeling. Voor de jeugdigen is het belangrijk
1142 dat ouders het eens zijn over de regeling.

1143

1144 • Houd bij het opstellen van een passende contactregeling rekening met het gezinssysteem vóór
1145 de scheiding, de ontwikkelingsfase van de jeugdige, de kwaliteit van de band met de ouders, de
1146 woonsituatie en de mate van conflict tussen de ouders.

1147

1148 • Is er sprake van gezamenlijk ouderlijk gezag, kijk dan eerst naar de afspraken in het
1149 ouderschapsplan en vervolgens naar de ontwikkelingscondities van de jeugdige (hoe is de
1150 veiligheid en zorg voor de jeugdige geregeld, wat is het toekomstperspectief?).

1151

1152 • Als blijkt dat een jeugdige ernstige problemen heeft vanwege chronische ouderlijke conflicten,
1153 onderneem dan eerst (hernieuwde) pogingen om ouders te leren hun conflicten te beheersen.
1154 Eventueel kan de rechter de zaak opnieuw beoordelen.

1155

1156 • Is er sprake van eenhoofdig gezag dan gelden soortgelijke overwegingen als bij gezamenlijk
1157 gezag, maar nu voor de omgangsregeling. Pogingen om de ouders te leren hun conflicten te
1158 beheersen verdienen de voorkeur. Daarna kan eventueel de rechter opnieuw om een oordeel
1159 worden gevraagd.

1160

1161 • Is er sprake van scheiding of heftige conflicten tussen de ouders, richt de begeleiding dan zowel
1162 op de ouders als op de jeugdige. Het horen en betrekken van meerdere informanten (de
1163 jeugdige, school, familieleden, huisarts) kan noodzakelijk zijn. Neem kennis van het aanbod in
1164 de regio aan interventies voor jeugdigen, ouders en gezinnen. Voorkom een zoektocht naar
1165 juiste hulp.

1166

1167 • Betrek de ouders bij de ondersteuning. Schenk daarbij aandacht aan de relatie tussen de
1168 ondersteuning en de opvoeding. Houd ook rekening met de leeftijd en de ontwikkelingsfase van
1169 de jeugdige.

1170

1171 • Maak ouders bewust dat het belangrijk is voor jeugdigen dat zij hun conflicten dienen te
1172 beheersen. Stimuleer ouders om deel te nemen aan programma's die gericht zijn op het leren

- 1173 beheersen van ruzies, op mediation, en op het versterken van hun (ouder) relatie of om deel te
1174 nemen aan individuele hulpverlening.
1175
1176 • Stimuleer ouders en kinderen van scheidende of gescheiden ouders deel te nemen aan een
1177 programma zoals KIES, JES! Het Zwolsche Brugproject of Dappere Dino's. Adviseer zo nodig
1178 individuele hulpverlening.
1179
1180 • Weet dat bij nieuwe gezinnen na een scheiding de gezinsverhoudingen nog complexer worden:
1181 - Adviseer aanwezige stiefouders om zich vooral de eerste tijd buiten de opvoeding te houden;
1182 - Wijs de biologische ouder op haar/zijn spilfunctie in het nieuwe gezin;
1183 - Informeer partners in stiefgezinnen op het bestaan van groepsbijeenkomsten voor
1184 (stief)ouders.
1185
1186

CONCEPT VERTROUWELIJK

1187 5. Thema: Samenwerking

1188 Samenwerking met ouders en met het netwerk

1189 **Knelpunt: Hulpverleners zijn afhankelijk van scheidende ouders en van**
1190 **andere partijen.**

1191

1192 5.1 Inleiding

1193

1194 Professionals in de jeugdzorg hebben de brede maatschappelijk taak te 'helpen bij het opgroeien en
1195 opvoeden' (Zwikker, van de Haterd, Hens & Uittenboogaart, 2009). Onder 'goede hulpverlening'
1196 worden niet alleen effectieve interventies verstaan, maar zeker ook effectieve professional. Zoals
1197 Van Yperen en Dronkers (2010) stellen vormt de professional een cruciaal onderdeel van effectieve
1198 hulpverlening. Dit geldt uiteraard ook voor de hulpverlening bij problemen rond scheiding. Of een
1199 professional effectief is hangt volgens Van Yperen en Dronkers (2010) deels af van algemene
1200 capaciteiten, zoals een relatie kunnen opbouwen en werken volgens een duidelijke structuur. Maar
1201 ook specifieke capaciteiten zijn van belang. Hierbij gaat het erom dat de professional:

- 1202 • voldoende kennis heeft over de specifieke doelgroep;
- 1203 • vaardig is in het inzetten en toepassen van de aangewezen specifieke hulpvormen, dan wel
1204 hiernaar kan verwijzen;
- 1205 • weet welke valkuilen er zijn bij de hulp aan een specifieke doelgroep, en weet hoe hij of zij die kan
1206 vermijden.

1207

1208 Als ouders uit elkaar gaan, krijgen jeugdzorgprofessionals te maken met een dubbele doelgroep:
1209 zowel met de jeugdigen als met de scheidende/gescheiden ouders. Ouders voelen zich niet erkend en
1210 gehoord in het hulpverleningsproces. Zeker in echtscheidingsgevallen spelen zij echter een cruciale
1211 rol. Ouders zijn in scheidingsgevallen een belangrijk onderdeel van de problemen van het kind.
1212 Zeker als sprake is van een echtscheiding. In de benaderingswijze en communicatie met ouders is
1213 het belangrijk om als jeugdzorgprofessional het ouderperspectief en oudergericht kijken mee te
1214 nemen om de van de problemen van scheidingskinderen aan te pakken.

1215 De jeugdzorgprofessional moet daarmee in staat zijn zowel te denken over de jeugdige én zijn vader
1216 én zijn moeder en over hun loyaliteiten. Er wordt meerzijdige partijdigheid verlangd: hij of zij moet
1217 afwisselend de verschillende partijen erkennen en zich kunnen inleven in ieders positie en
1218 inspanningen om zo de dialoog tussen de partijen in gang te zetten. Ook kunnen zij ouders
1219 stimuleren om mee vanuit een wij positie te kijken naar hun kinderen, wat willen wij voor het kind
1220 en niet wat vindt het dat moet.

1221 Ook dient in bijna alle (problematische) scheidingsgevallen de communicatie tussen de ouders te
1222 worden hersteld of verbeterd. Jeugdzorgprofessionals dienen dus een belangrijk deel van hun
1223 aandacht op ouders te richten. De jeugdige krijgt bovendien na de scheiding te maken met twee
1224 huishoudens. De meeste jeugdigen wonen vooral bij de moeder, een minderheid woont bij de vader.
1225 Steeds meer kinderen wonen afwisselend bij moeder en vader (co-ouderschap). Bovendien
1226 verschijnen vaak nieuwe partners op het toneel: stiefvaders en stiefmoeders. Er ontstaan dus nieuwe
1227 ouderrollen waar de hulpverlener in het hulpverleningsproces rekening mee dient te houden.

1228 Om ouders en jeugdigen in een scheidings situatie goed te kunnen ondersteunen, is het van belang
1229 dat jeugdzorgprofessionals oog hebben voor verschillende aspecten van scheidings situaties.

1230 Het gaat hierbij om:

- 1231 • juridische aspecten;
- 1232 • relationele aspecten;

- 1233 • ouderschapsaspecten;
1234 • veiligheidsaspecten (Algemeen Maatschappelijk Werk, 2010).

1235

1236 **5.2 Juridische aspecten**

1237

1238 Om ouders op een juiste wijze bij de hulpverlening te betrekken dienen jeugdzorgprofessionals zicht
1239 te hebben op relevante juridische kaders bij scheiding. Bij elke scheiding horen ze de inhoud van het
1240 ouderschapsplan te kennen en te weten hoe het gezag, de zorg en omgang geregeld zijn. Zo leert de
1241 jeugdzorgprofessional wie van de betrokkenen welke informatie dient te ontvangen en wie bevoegd
1242 is besluiten te nemen.

1243

1244 **5.3 Relationale aspecten**

1245

1246 Jeugdzorgprofessionals dienen in de omgang met jeugdigen in scheidingssituaties aandacht te
1247 schenken aan de relatieproblemen die er tussen de ex-partners kunnen spelen. Ze moeten ouders
1248 bewust te maken hoezeer hun geruzie de ontwikkeling van hun kind negatief beïnvloeden. Indien
1249 mogelijk kan de hulpverlener ouders zelf begeleiden in hun conflicthantering of doorverwijzen naar
1250 andere hulpverlening zodat zij hun eigen emoties (jaloezie, verdriet) kunnen verwerken.
1251 Jeugdzorgprofessionals moeten zich ervan bewust zijn dat met een scheiding ook de
1252 opvoedvaardigheden van beide ouders in een ander licht komen te staan. De bestaande patronen
1253 worden doorbroken waardoor elke individuele ouder wordt gedwongen een nieuwe rol aan te nemen.
1254 Jeugdzorgprofessionals kunnen ouders hierbij helpen door informatie en voorlichting te geven over
1255 ouderschap en stiefouderschap na scheiding. Belangrijk aandachtspunt hierbij is de rol van een
1256 nieuwe partner, al dan niet met eigen kinderen. Vaak is het raadzaam om ouders te verwijzen naar
1257 relevante opvoedcursussen.

1258

1259 **5.4 Ouderschapsaspecten**

1260

1261 Oudergericht werken vraagt van alle professionals, instellingen en financiers dat zij in het contact
1262 met ouders zich bewust zijn dat ouders zich kwetsbaar kunnen voelen over hun ouderschap. Om
1263 ouders (opnieuw) in hun kracht als opvoeder te zetten is het van belang dat professionals ouders
1264 hierin erkennen en hun deelgenoot maken van de hulpverlening en de relevante beslissingen hierin.
1265 Dit betreft daarmee ook het tijdig informeren van de ouder die geen gezag heeft.

1266

1267 De professional dient te benadrukken dat beiden goede ouders zijn die elk hun sterke en minder
1268 sterke kanten hebben. Maar ook wanneer sprake is van falend opvoeder schap dient de professional
1269 zich met de ouders bezig te houden (Van der Pas, 2003). Ouderschap is tenslotte meer dan
1270 opvoederschap: ook als een jeugdige bijvoorbeeld uit huis wordt geplaatst, blijft de relatie tussen
1271 ouder en kind (met bijbehorende verantwoordelijkheden) bestaan. Idealiter wijst de professional de
1272 ouder hierop, zodat de ouder in staat is om aan zijn verantwoordelijkheden vorm en inhoud te geven
1273 en mee te denken en mee te beslissen over het belang van zijn kind.

1274

1275 **5.5 Veiligheidsaspecten**

1276

1277 In conflictueuze scheidingssituaties is er een veel grotere kans op kindermishandeling en huiselijk
1278 geweld. Jeugdzorgprofessionals moeten in deze situaties extra alert zijn op signalen hierop. Zij
1279 dienen de noodzakelijke competenties te hebben, zoals op een niet veroordelende toon hierover het
1280 gesprek met ouders durven aangaan of het inschakelen van een hulpverlener die dit kan overnemen.

1281 **5.6 Samenwerking in de begeleiding van ouders en jeugdigen**

1282

1283 Professionals moeten ouders en jeugdigen meer betrekken bij de (keuze voor) hulp. Zij moeten
1284 samen met ouders en jeugdigen doelen vaststellen, gezamenlijk besluiten hoe de begeleiding kan
1285 worden georganiseerd en welke partners eventueel betrokken zijn of moeten worden bij de
1286 hulpverlening. Het uitgangspunt hierbij is oplossingsgericht werken en ervoor zorgen dat de regio-
1287 indien mogelijk-zoveel mogelijk bij ouders ligt.

1288 Het is een vereiste in de samenwerking dat professionals met elkaar kennis en informatie uitwisselen
1289 om zo scheidingsproblemen vroegtijdig te signaleren en om de juiste begeleiding in te zetten.

1290 Zijn de problemen complexer dan is het nodig om de hulp en zorg vanuit verschillende
1291 voorzieningen goed af te stemmen. Dan moet worden gewerkt volgens het principe: één gezin, één
1292 plan. Altijd moet duidelijk zijn wie de functie van zorgcoördinator vervult en wie er voor zorgt dat de
1293 samenhangende ondersteuning van het gezin goed verloopt. Verder moeten duidelijke afspraken
1294 gemaakt worden over de terugkoppeling van informatie tussen de verschillende organisaties zodat
1295 het transparant en helder is wie wat in het gezin doet en dit ook voor het gezin duidelijk is.
1296

1297 **5.7 Overige overwegingen**

1298

1299 In aanvulling op de literatuur is er vanuit de praktijk een aantal belangrijke overwegingen.

1300 Professionals moeten zich bewust zijn van hun eigen grenzen en mogelijkheden. In het contact met
1301 ouders is het van belang dat ouders zich gestimuleerd voelen om het belang van hun kind voorop
1302 stellen. Dit vraagt van professionals om hierin samenwerking met ouders zoeken. Het kunnen
1303 benoemen aan ouders dat zij de kwetsbaarheid van hun ouderschap erkennen en hun positie als
1304 ouders hierin, is een eerste stap hiertoe: ouders zullen eerder gemotiveerd en zich gestimuleerd
1305 voelen en in beweging komen als zij zich als ouders gehoord en gezien voelen. Expertise in
1306 motiverende gespreksvoering en oudergericht werken is daarbij een voorwaarde.

1307 Jeugdzorgprofessionals bereiken ook meer wanneer ze het verlenen of overnemen van hulp kunnen
1308 loslaten. Hun taak is om de jeugdige centraal te stellen in de communicatie rondom het ouderschap,
1309 om het proces te begeleiden – niet om hulp te verlenen. Training en deskundigheidsbevordering zijn
1310 daarom van belang (uitgangsvraag 6).

1311 Onderzoek in een zo vroeg mogelijk stadium of er begeleiding voor het gezin moet worden ingezet.
1312 Zet zo laagdrempelig mogelijk ondersteuning in. In de hele richtlijn wordt de bijzondere curator niet
1313 genoemd, maar bedenk dat deze bij (vecht)scheidingen specifiek de belangen van de jeugdige kan
1314 monitoren.

1315 Bied meerdere vormen van hulp onder één dak. Neem scheiding op in de verwijzindex
1316 Risicjongeren (VIR). Zo weet een hulpverlener sneller of een jeugdige ook bekend is bij zijn
1317 collega's. Ze kunnen dan overleggen wat de beste aanpak is voor hulpverlening.

1318 Binnen het gedwongen kader kan ook het inzetten van Eigen Kracht conferenties de verhoudingen
1319 verbeteren en helpen om een vastgelopen proces weer op gang te krijgen.

1320 De jeugdzorgprofessional is een generalist met kennis van zaken. Een goed netwerk met relevante
1321 ketenpartners kan ervoor zorgen dat je de zaak rondom ouders en jeugdige goed kunt oppakken.

1322 Om ouders te kunnen adviseren over het hulpaanbod moet de jeugdzorgprofessional weten hoe de
1323 sociale kaart rondom scheiding en relatieversterking in elkaar zit. Welke professionals zijn er in de
1324 regio en wat is het aanbod? Denk aan mediators, kinder- en jeugdpsychologen, (school)
1325 maatschappelijk werk, systeemtherapeuten, scholen, specialistische zorginstellingen. Er is een heel
1326 scala aan aanbod: programma's, opleidingen, bij- en nascholingstrajecten, congressen, online
1327 mogelijkheden etc.
1328

5.8 Aanbevelingen

- Stel je op de hoogte van de complexiteit van een ouderlijke scheiding en de volgende wisselende gezinssituaties door de richtlijn te lezen en kennis te nemen van de verschillende literatuurverwijzingen. Een veranderende gezinssituatie betekent dat (stief) ouders nieuwe rollen krijgen en dat zij voor de jeugdigen moeten komen tot goede afspraken en regelingen over de opvoeding. Houd in de omgang met jeugdigen in scheidingssituaties rekening met de relatieproblemen die er tussen de ex-partners kunnen spelen.
- Stimuleer en ondersteun ouders om mee te werken door hen altijd beiden uit te nodigen en gezamenlijk een gesprek te laten voeren in het belang van hun kind en door hen te betrekken bij de (keuze voor) hulp.
Dit doe je door:
 - Ouders te informeren over wat scheiding of langdurige ruzies voor gevolgen kan hebben voor kinderen.
 - Oplossingsgericht te werken en de regie zoveel mogelijk bij ouders te leggen.
 - Met ouders en jeugdigen samen doelen te stellen en te besluiten hoe de begeleiding het beste aansluit bij wat zij nodig hebben.
 - Ouders te wijzen op hulpverlening voor hun eigen (mentale) problemen.
- Communiceer in je begeleiding aan ouders het volgende:
 - de noodzaak en de mogelijkheden om te leren hun ruzies en conflicten te beheersen.
 - dat ook als zij veel ruzie maken het voor hun kind belangrijk is om dit niet in hun bijzijn te doen en blijft om gezamenlijke afspraken te maken.
 - verwijst en attendeert ouders op de verschillende interventies: geef ouders informatie en voorlichting over ouderschap na scheiding. Belangrijk aandachtspunt hierbij is een nieuwe partner, al dan niet met eigen kinderen.
 - De wijze waarop informatie wordt gedeeld en wie welke besluiten mag nemen in de hulpverlening.
 - Dat de hulpverlening zich primair richt op het kind en dat alle inzet vanuit dat uitgangspunt plaatsvindt.
- Wees bij conflictueuze scheidingssituaties extra alert op signalen van kindermishandeling en huiselijk geweld. Jeugdzorgprofessionals moeten hier goed mee om kunnen gaan. Passende maatregelen zoals OTS, uithuisplaatsing of het benoemen van een bijzondere curator kunnen noodzakelijk zijn.
Zorg dat je kennis hebt en vaardig bent in het begeleiden van ouders en jeugdigen in scheidingsproblematiek door:
 - zowel vanuit het kind- als vanuit het ouderperspectief te werken.
 - een houding van meerzijdige partijdigheid aan te nemen waarbij je rekening houdt met zowel de belangen van de jeugdige als van die van de moeder en van de vader.
 - een oplossingsgerichte aanpak te hanteren.
 - kennis te nemen van juridische kaders bij scheiding en de ouders te informeren over (juridische) verplichtingen.
 - de jeugdige centraal te stellen en ouders te motiveren om hun conflicten aan te pakken.
 - samen met ouders de nieuwe rollen inhoud en vorm te geven.

- 1376 • Organiseer en zorg voor afstemming en samenwerking met verschillende professionals zoals
1377 scholen, hulpverleners van ouders, advocaten, mediators, rechters etc.:
- 1378 - Om zo met elkaar (vroegtijdig) scheidingsproblemen te signaleren en de juiste begeleiding in
1379 te kunnen zetten voor het gezin (en het netwerk).
 - 1380 - Om kind gerelateerde en scheiding gerelateerde problemen goed te onderscheiden.
 - 1381 - Zorg hierin ook voor terugkoppeling van informatie zodat het transparant en helder is wie
1382 wat in het gezin doet en het voor het gezin ook duidelijk is wat er gebeurt in dit proces.
 - 1383 - Deel kennis en ervaring over scheidingsgezinnen met andere jeugdzorgprofessionals en
1384 organisaties zodat duidelijk is wie wat doet op dit gebied. Creëer ontmoetingsmomenten,
1385 bijvoorbeeld door een kenniscafé te organiseren.
 - 1386 - Zorg ervoor dat je de sociale kaart in je regio kent en weet wat het landelijk aanbod is.
 - 1387 - Informeer ook andere professionals, deel kennis en wissel ervaringen met elkaar uit.
 - 1388
- 1389 • Geef ouders altijd de volgende adviezen:
- 1390 - hou je kind in altijd buiten je ruzie met de andere ouder;
 - 1391 - laat je kind duidelijk merken dat het geen schuld heeft aan de scheiding;
 - 1392 - geef je kind de ruimte om ook van de andere ouder te houden;
 - 1393 - spreek niet negatief over de andere ouder in het bijzijn van je kind;
 - 1394 - maak wel duidelijk dat de scheiding definitief is;
 - 1395 - stimuleer contacten van je kind met andere scheidingskinderen (professionals kunnen
1396 eventueel verwijzen naar een van de beschikbare interventies, zie bijlage 1);
 - 1397 - zoek een geschikte vorm om informatie uit te wisselen over je kind met een andere ouder
1398 (professionals kunnen hierbij helpen door het AMV of een mediator in te schakelen).
 - 1399

CONCEPT VERTROUWELIJK

1400
1401
1402
1403

CONCEPT VERTROUWELIJK

1404 **6. Aandacht voor diversiteit en specifieke doelgroepen.**

1405 **6.1 Diversiteit**

1406

1407 Scheiding en éénouderschap spelen een grote rol in diverse allochtone groepen. Veel van deze ouders
1408 hebben vragen als zij in aanraking komen met een scheiding. Vergeleken met autochtone ouders zijn
1409 de allochtone vaker lager opgeleid. Zij hebben bovendien vragen die te maken hebben met hun
1410 etniciteit. De druk van de familie om niet te scheiden kan in diverse culturen hoog zijn, zeker als er
1411 kinderen in het spel zijn. Vrouwen en mannen kunnen vastzitten in rolpatronen en zich schamen om
1412 over relatieproblemen te praten.

1413 Sommige allochtone vrouwen (en soms ook mannen) spreken niet of nauwelijks Nederlands, zijn
1414 vaak lager opgeleid, hebben geen werk en hebben weinig contacten in de omgeving of met de familie.
1415 Zij zullen minder snel problemen kenbaar maken en kennen vaak de weg niet naar een
1416 hulpverlenende instantie.

1417 Allochtone ouders hebben bij scheiding vooral behoefte aan juridische en financiële informatie, en
1418 aan praktische ondersteuning door iemand die hun taal spreekt en hun cultuur kent. Ouders hebben
1419 ook vaak behoefte aan tips over opvoeden en omgaan met hun kinderen na een scheiding. Soms is er
1420 ook behoefte aan hulp bij eengerelateerd geweld.

1421 Het éénouderschap na scheiding blijkt een extra risicofactor bij allochtone gezinnen te zijn.

1422 Migrantenkinderen uit verschillende groepen blijken een extra risico te lopen op
1423 kindermishandeling. Opvoeders kunnen extra kwetsbaar zijn omdat zij, als zij steun nodig hebben,
1424 vaak maar weinig mensen kennen.

1425 Wanneer ouders van jeugdigen met een lichte verstandelijke beperking scheiden, is dat voor deze
1426 jeugdigen (en hun ouders) vaak nog ingewikkelder dan voor andere gezinnen.

1427 Jeugdzorgprofessionals die te maken krijgen met deze doelgroepen hebben extra kennis en
1428 deskundigheid nodig om gezinnen met complexe problemen goed te kunnen begeleiden als de
1429 ouders uit elkaar gaan. Belangrijk is dat jeugdzorgprofessionals zich er van bewust zijn dat dit
1430 specifieke kennis en ondersteuning vraagt. Er zijn echter bijna geen interventies bekend die specifiek
1431 op deze doelgroep zijn gericht. Alleen over het programma KIES is bekend dat zij enigszins aandacht
1432 hebben voor diversiteit.

1433

1434 **6.2 Aanbevelingen**

1435

- 1436 • Neem kennis van de (spaarzame) literatuur over allochtone gezinnen en scheiding.
- 1437 • Neem kennis van de (spaarzame) literatuur over ouders met een lichte verstandelijke beperking
1438 en scheiding.

1439

1440

1441

CONCEPT VERTROUWELIJK

1443 Literatuur

- 1444 Algemeen Maatschappelijk werk (2010). *Relatie, scheiding en omgang*. Position Paper MO groep.
- 1445 Amato, P.R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991)
- 1446 Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology, 15(3)*, 355-370.
- 1447 Amato, P.R. (2006). Marital Discord, Divorce, and Children's Well-Being: Results from a 20-year
- 1448 Longitudinal Study of Two Generations. In A. Clarke-Stewart & J. Dunn (Eds.), *Families*
- 1449 *Count, Effects on Child and Adolescent Development*. New York: Cambridge University
- 1450 Press.
- 1451 Amato, P.R. (2010). Research on Divorce: Continuing trends and New Developments. *Journal of*
- 1452 *Marriage and Family, 72*, 650-666.
- 1453 Amato, P.R. & Keith, B. (1991). Parental Divorce and the Well-being of Children: A Meta-Analysis.
- 1454 *Psychological Bulletin, 110*, 26-46.
- 1455 Anthonijsz, I., Chênevert, C., van Geffen, L., Goorden, O., & de Lange, M. (2012). *Ouderschap blijft*.
- 1456 Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- 1457 Anthonijsz, I., Dries, H., Berg-le Clercq, T., & Chênevert, C. (2010). *Verkennde studie*
- 1458 *Relatieondersteunend aanbod Centra Jeugd en Gezin*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- 1459 Beer, Y. de (2011). *De kleine gids. Mensen met een verstandelijke beperking 2011*. Deventer: Kluwer.
- 1460 Boendermaker, L. & Ince, D. (2010). *Wat werkt bij jeugdigen met gedragsstoornissen?* Utrecht:
- 1461 Nederlands Jeugdinstituut.
- 1462 Bolt, A. (2006). *Het gezin centraal. Handboek voor ambulante hulpverleners*. Amsterdam: SWP.
- 1463 CBS (2013), statline.cbs.nl, geraadpleegd 2 april 2013
- 1464 de Wit, M., Moonen, X., & Douma, J. (2011). *Richtlijn Effectieve Interventies LVB: Aanbevelingen*
- 1465 *voor het ontwikkelen, aanpassen en uitvoeren van gedragsveranderende interventies voor*
- 1466 *jeugdigen met een licht verstandelijke beperking*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG.
- 1467 Distelbrink, M. & Pels, T. (2012). *Ouderschap versterken. Literatuurstudie over opvoeding in*
- 1468 *migrantengezinnen en de relatie met preventieve voorzieningen*. Utrecht: Verweij-Jonker
- 1469 Instituut.
- 1470 Douglas, E.M. (2006). *Mending Broken Families*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- 1471 Duijvestijn, P. & Noordink, T. (2013). Kinderen van gescheiden ouders in de klinische praktijk. *GZ-*
- 1472 *Psychologie, 1*, 10-16.
- 1473 Federatie van diensten voor geestelijke gezondheidszorg v.z.w., & Verbond der
- 1474 verzorgingsinstellingen v.z.w. (2007). *Kinderen als wapen en prooi in*
- 1475 *vechtscheidingsituaties. De behandeling van de ernstige psychische problemen bij deze*
- 1476 *kinderen*. Gent, Brussel: VVI-FDGG Stuurgroep Kindermishandeling.
- 1477 Gardner, R. A. (1998). *The parental alienation syndrome: A guide for mental health and legal*
- 1478 *professionals* (2nd ed.). Creskill, New Jersey: Creative Therapeutics, Inc.
- 1479 Gelatt, N. A., Adler-Baeder, F., & Seeley, J. R. (2010). An Interactive Web-Based Program for
- 1480 Stepfamilies: Development and Evaluation of Efficacy. *Family Relations, 59*, 572-586.
- 1481 Geurts, E., Chênevert, C., & Anthonijsz, I. (2009). Te weinig gespecialiseerde hulp bij moeizame
- 1482 hulpverlening. Inventarisatie hulpaanbod bij scheidingsproblemen. *Jeugd en Co/Kennis, 3*,
- 1483 30-43.
- 1484 Groenhuijsen, L.A. (2006). *Ouderschapsplan; de vele gezichten van het belang van het kind*.
- 1485 Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- 1486 Haterd, J. van de, Zwikker, N., Hens, H., & Uijttendoorn, A. (2009). *Gedragswetenschapper in de*
- 1487 *jeugdzorg*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- 1488 Haverkort, C., Kooistra-Populier, M., & A. Hendrikse-Voogt (2012). *Hoe maak je een succes van je*
- 1489 *nieuwe gezin?* Huizen: Uitgeverij Pica.
- 1490 Haverkort, C. & Spruijt, E. (2012). *Kinderen uit nieuwe gezinnen. Handboek voor school en*
- 1491 *begeleiding*. Houten: LannooCampus.

- 1492 Hendriks, J.A.M. (2012). Passende contactregelingen? Maatwerk! *Tijdschrift relatierecht en*
1493 *praktijk*, 6, 255-258.
- 1494 IJzendoorn, M.H. van, Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., van
1495 Noort-van der Linden, A.M.T., Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, F., Mesman, J., Klein-
1496 Velderman, M., & San Martin Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling in Nederland anno*
1497 *2005: De Nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen (NPM-*
1498 *2005)*. Leiden: Universiteit Leiden.
- 1499 Ince, D. (2012). Wat werkt bij scheiding? Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- 1500 Kelly, J.B. & Johnston, J.R. (2001). The alienated child. A reformulation of Parental Alienation
1501 Syndrome. *Family and Conciliation Courts Review*, 39(3), 249-266.
- 1502 Knipscheer, J.W. & Kleber, R.J. (2004). *Een interculturele entree in Altrecht. Inhoud en resultaat*
1503 *van een interculturele werkwijze bij kortdurende behandeling*. Utrecht: Universiteit
1504 Utrecht, Klinische Psychologie.
- 1505 Lamers – Winkelman, F., Slot, N.W., Bijl, B., & Vijlbrief, A.C. (2007). *Scholieren over Mishandeling*.
1506 Den Haag: VU Amsterdam & PiResearch, WODC, Ministerie van Justitie.
- 1507 Lawick, J. van (2012). Vechtscheidende ouders en hun kinderen. *Systeemtherapie*, 24 (3), 129-150.
- 1508 Leon, K. (2003). Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: A
1509 review of the research. *Family Relations*, 52, 258-270.
- 1510 Metz, E.A. & Schulze, H.J. (2007). Relatie gescheiden ouders en hun kinderen; invloed wetswijziging
1511 1998 onderzocht. *Demos*, 23, 6-9.
- 1512 Ministerie van Justitie (2009). *Gezag, omgang en informatie*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- 1513 Ministerie VWS (2010). *Scheiding en de zorg voor de kinderen. Handreiking voor gemeenten*. Den
1514 Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- 1515 Ministerie van VWS (2011). *Samenwerken in je de jeugdzaken. Een instrument voor*
1516 *gegevensuitwisseling*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- 1517 MO-groep Welzijn & Maatschappelijke Dienstverlening (2010). Algemeen Maatschappelijk Werk bij
1518 Relatie, Scheiding en Omgang.
- 1519 Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Meethuis, K., van Bavel, J., & van Peer C. (Eds.) (2011).
1520 *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven / Den Haag: Acco.
- 1521 Nederlands Jeugdinstituut (2009). *CAP-1. Classificatiesysteem voor de aard van de problematiek*
1522 *van cliënten in de jeugdzorg*. Utrecht: NJi.
- 1523 Nederlands Jeugdinstituut (2011). *Ouderschap blijft*. Utrecht: NJi.
- 1524 Pels, T., Distelbrink, M. & Ten, S. (2009). *Meetladder diversiteit interventies. Verhoging van bereik*
1525 *en effectiviteit van interventies voor verschillende (etnische) doelgroepen*. Utrecht: Verwey-
1526 Jonker Instituut.
- 1527 Prinsen, B., L'Hoir, M.P., de Ruitter, M., Oudhof, M., Kamphuis, M., de Wolff, M., & Alpay, L. (2013).
1528 *Richtlijn opvoedingsondersteuning voor opvoedingsvragen en lichte opvoedproblemen in*
1529 *de jeugdgezondheidszorg*. Utrecht / Leiden: Nederlands Jeugdinstituut / TNO.
- 1530 Programmaministerie voor Jeugd en Gezin (2007). *Alle kansen voor kinderen. Programma voor*
1531 *jeugd en gezin 2007-2011*. Den Haag: Ministerie voor Jeugd en Gezin.
- 1532 Programmaministerie voor Jeugd en Gezin (2008). *De kracht van het gezin. Nota Gezinsbeleid*
1533 *2008*. Den Haag: Ministerie voor Jeugd en Gezin.
- 1534 Programmaministerie voor Jeugd en Gezin (2009). *Uit elkaar ... En de kinderen dan?*
1535 [http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brochures/2009/03/10/uit-](http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brochures/2009/03/10/uit-elkaar-en-de-kinderen-dan.html)
1536 [elkaar-en-de-kinderen-dan.html](http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/brochures/2009/03/10/uit-elkaar-en-de-kinderen-dan.html)
- 1537 Spruijt, E. (2007). *Scheidingskinderen. Overzicht van recent sociaal-wetenschappelijk onderzoek*
1538 *naar de gevolgen van ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren*. Amsterdam:
1539 Uitgeverij SWP.
- 1540 Spruijt, E. (2009). *Kinderen en echtscheiding*. www.nwo.nl.

- 1541 Spruijt, E., Bredewold, J., Breunese, A., Chênevert, C., Feringa, D., Hardenberg, A., Harterink, R.,
1542 Hemminga, Y., Hindriks, E., Hoenderdos, L., Okkerse, F., Thomas, C., Wong, T., & Spruijt,
1543 S. (2005). *Effecten van het volgen van KIES: Kinderen in Echtscheiding Situatie*. Utrecht,
1544 Kinder- en Jeugdstudies (www.klassenwerk.com).
- 1545 Spruijt, E. & Duindam, V. (2011). Scheidingskinderen in co-oudergezinnen. *Orthopedagogiek:
1546 Onderzoek en Praktijk*, 50, 379-392.
- 1547 Spruijt, E. & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met
1548 scheidingskinderen te maken heeft*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- 1549 Spruijt, E., Kormos, H., Burggraaf, C., & Steenweg, A. (2002). *Het verdeelde kind.
1550 Literatuuronderzoek Omgang na Scheiding*. Utrecht: Raad voor de Kinderbescherming.
- 1551 Treffers, P.D.A., Goedhart, A.W., & Koudijs, E. (1999). Kinderen van gescheiden ouders in een
1552 kinder- en jeugdpsychiatrische populatie. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 54(2),
1553 229-244.
- 1554 Vanassche, S., Sodermans, A.K., & Matthijs, K. (2011). *Onderzoeksrapport Adolescenten en
1555 Gezinnen 2009-2010*. <http://soc.kuleuven.be/lago>.
- 1556 van der Valk, I.E.(2013). *KIES voor het kind. Effectonderzoek naar het preventieve
1557 interventieprogramma Kinderen In Echtscheiding Situatie* Utrecht: Utrecht University.
- 1558 Vermeij, A., van der Wal, J., & Krooneman, P. (2005). *Inventarisatie hulpaanbod bij (echt)scheiding
1559 en omgang*. Amsterdam: Regioplan.
- 1560 van Yperen, T. (red.) (2010). *55 vragen over effectiviteit. Antwoorden voor de jeugdzorg*. Utrecht:
1561 NJi.
- 1562 van Yperen, T. & van Bommel, M. (april 2009), *Erkenning interventies: criteria 2009-2010,
1563 Erkenningscommissie (Jeugd) interventies*. Utrecht: NJI/RIVM.
- 1564 van Yperen, T. & Dronkers, F. (2010). *Programma Richtsnoerontwikkeling Jeugdzorg*. Utrecht /
1565 Amsterdam: NVMW, Phorza, NIP, NVO.
- 1566 van Yperen, T., van der Steege, M., Addink, A., & Boendermaker, L. (2010). *Algemeen en specifiek
1567 werkzame factoren in de jeugdzorg: stand van de discussie*. Utrecht: Nederlands
1568 Jeugdinstituut.
- 1569 Zoon, M. (2012). *Wat werkt bij jeugdigen met een licht verstandelijke beperking?* Utrecht:
1570 Nederlands Jeugdinstituut.
- 1571 Zwikker, N., van de Haterd, J., Hens, H., & Uijttenboogaart, A. (2009). *Jeugdzorgwerker*. Utrecht:
1572 Nederlands Jeugdinstituut.
- 1573

CONCEPT VERBODEN TOEGELIJK

CONCEPT VERTROUWELIJK

1575 **Bijlage 1 De werkgroep en klankbordgroep**

1576

1577 De richtlijn 'Scheiding en problemen van kinderen' is ontwikkeld door de werkgroep en het
1578 projectteam. De leden van de werkgroep zijn:

1579

1580 Dr. Inge van der Valk

voorzitter;

1581

universitair docent afdeling Jeugd en Gezin,

1582

Faculteit Sociale Wetenschappen, Universiteit Utrecht.

1583 Dr. Ed Spruijt

expert scheidingsonderzoeker, UHD Faculteit Sociale

1584

Wetenschappen, Universiteit Utrecht.

1585 Drs. Annelies Hendriks

lid namens Nederlands Instituut voor Psychologen (NIP)

1586 Drs. Liesbeth Groenhuijsen

lid namens de Nederlandse vereniging van pedagogen en

1587

onderwijskundigen (NVO)

1588 Ineke Gualthérie van Weezel

lid namens Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers

1589

(NVMW)

1590 Drs. Inge Anthonijsz

projectleider en senior adviseur bij het Nederlands Jeugdinstituut;

1591

inhoudelijk expert echtscheiding en ouderschap.

1592

1593 Bij de ontwikkeling van de richtlijn is de werkgroep ondersteund door een projectteam bestaande
1594 uit:

1595

1596 Drs. Inge Anthonijsz

projectleider en senior adviseur (NJI).

1597 Dr. Ed Spruijt

scheidingsonderzoeker Universiteit Utrecht.

1598 Drs. Niels Zwikker

senior adviseur (NJI).

1599 Cécile Chênevert, MSc

projectmedewerker (NJI).

1600 Dorrit van Tessel

managementassistent (NJI).

1601 Anne-Eva van der Mark

masterstudent Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken

1602

Universiteit Utrecht.

1603

1604 De klankbordgroep bestond uit de volgende leden:

1605

1606 Dhr. Matti Hazeleger

Bureau Jeugdzorg Gelderland,

1607

teamleider NW Veluwe (OTS).

1608 Dhr. Erik de Graaff

Juzt, coördinator Omgangscentrum.

1609 Mw. Louise Coolen

Juzt, leidinggevende.

1610 Mw. G. Topper

Primair onderwijs/middelbaaronderwijs,

1611

orthopedagoog/zorgcoördinator en KIES-coach.

1612 Mw. A. Kramer

Altra Jeugdzorg, orthopedagoog en beleidsmedewerker 12+.

1613 Dhr. M. Krijnsen

BOR Humanitas, projectleider.

1614 Dhr. L. Schuurmans

Voorzitter cliëntenraad WSG/ lid cliëntentafel richtlijnontwikkeling

1615

Jeugdzorg.

1616 Mw. B. Beelen

Syntagma (NVRG), systeemtherapeut.

1617 Mw. S. de Koning

Stichting Jonge Helden, directeur.

1618 Mw. E. Edelbroek

Primair onderwijs, leerkracht.

1619 Mw. E. Verweij

CJG Nijmegen/Wijchen, coördinator.

1620 Dhr. E. Derks

NIM, maatschappelijk werker.

1621 Mw. S. Verdoold

Opvoedpoli Utrecht, werkbegeleider.

1622

CONCEPT VERTROUWELIJK

1624 **Het Nederlands Jeugdinstituut: hét expertisecentrum**
1625 **over jeugd en opvoeding**

1626

1627 Het Nederlands Jeugdinstituut is het landelijk kennisinstituut voor jeugd- en
1628 opvoedingsvraagstukken. Het werkterrein van het Nederlands Jeugdinstituut strekt zich uit van de
1629 jeugdgezondheidszorg, opvang, educatie en jeugdwelzijn tot opvoedingsondersteuning, jeugdzorg en
1630 jeugdbescherming evenals aangrenzende werkvelden als onderwijs, justitie en internationale
1631 jongerenprojecten.

1632

1633 **Missie**

1634 De bestaansgrond van het Nederlands Jeugdinstituut ligt in het streven naar een gezonde,
1635 ontwikkeling van jeugdigen, en verbetering van de sociale en pedagogische kwaliteit van hun
1636 leefomgeving. Om dat te kunnen bereiken is kennis nodig. Kennis waarmee de kwaliteit en
1637 effectiviteit van de jeugd- en opvoedingssector kan verbeteren. Kennis van de normale ontwikkeling
1638 en opvoeding van jeugdigen, preventie en behandeling van opvoedings- en opgroeioproblemen,
1639 effectieve werkwijzen en programma's, professionalisering en stelsel- en ketenvraagstukken. Het
1640 Nederlands Jeugdinstituut ontwikkelt, beheert en implementeert die kennis.

1641

1642 **Doelgroep**

1643 Het Nederlands Jeugdinstituut werkt voor beleidsmakers, stafunctionarissen en beroepskrachten in
1644 de sector jeugd en opvoeding. Wij maken kennis beschikbaar voor de praktijk, maar genereren ook
1645 kennisvragen vanuit de praktijk. Op die manier wordt een kenniscyclus georganiseerd, die de
1646 jeugdsector helpt het probleemoplossend vermogen te vergroten en de kwaliteit en effectiviteit van
1647 de dienstverlening te verbeteren.

1648

1649 **Producten**

1650 Het werk van het Nederlands Jeugdinstituut resulteert in uiteenlopende producten zoals een infolijn,
1651 websites, tijdschriften, e-zines, databanken, themadossiers, factsheets, diverse ontwikkelings- en
1652 onderzoeksproducten, trainingen, congressen en adviezen.

1653

1654 **Meer weten?**

1655 Wilt u meer weten over het Nederlands Jeugdinstituut of zijn beleidsterreinen, dan kunt u terecht op
1656 onze website www.nji.nl.

1657 Wilt u op de hoogte blijven van nieuws uit de jeugdsector? Neem dan een gratis abonnement op onze
1658 digitale *Nieuwsbrief Jeugd*.

1659